

"מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

הלכות שמיטה

חובת הביעור

יחידה מספר 16

הזכרנו מספר פעמים את חובת הביעור. ביחידה זו נתמקד בשאלות: מדוע ישנה חובת ביעור; מהו המקור לכך; ומהי הגדרת הביעור.

המקור לחובת הביעור

ויקרא פרק כה פסוק ז

וְלִבְהִמְתָּךְ וְלַחֲיָה אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתְךָ לְאָכַל

ספרא בהר פרשה א תחילת פרק א אות ח

כשהוא אומר "ולבהמתך ולחיה", מקיש בהמה לחיה, כל זמן שחיה אוכלת בשדה, בהמה אוכלת בבית, כלה לחיה שבשדה, כלה לבהמתך שבבית

ההבדל הבסיסי בין חיה ובהמה הוא שהבהמה מבויתת ואילו החיה גדלה פרא ובחופש. האדם מלקט ואוגר מספוא לבהמותיו, ואילו חיות אוכלות "בארץ", בחוץ. לכאורה משמעות הדרשה היא שבשמיטה האכילה משותפת לכולם. כולנו אוכלים יחד. לא ייתכן שיווצר מצב שהבהמות ממשיכות לאכול עת שלחיות מאכל זה איננו זמין יותר. לכאורה קל וחומר לבני האדם: לא יתכן שהעשיר יוכל למצוא דרך לאגור יבול ולשמור אותו לשימוש עתידי, כאשר למחוסר דיור אין כבר מה לקטוף. בשלב מסוים, אסור לשמור מפירות השביעית, מכיוון שיש בכך פגיעה בתודעת השותפות של יבול השנה השביעית.

דרשה נוספת נדרשה כמקור לחובת ביעור יבול שביעית:

ויקרא פרק כה פסוק יב

כִּי יִבֵּל הוּא קִדְּשׁ תִּהְיֶה לְכֶם, מִן הַשְּׂדֵה תֹאכְלוּ אֶת תְּבוּאָתְךָ

החצי השני של הפסוק נשמע מיותר. תבואה צומחת בשדה ואז אוכלים אותה. וכי מה האפשרות השנייה? מכאן דרשו רבותינו:

ספרא בהר פרשה ב תחילת פרק ג

מן השדה תאכלו את תבואתה: כל זמן שאתה אוכל מן השדה, אתה אוכל מתוך הבית. פְּלֶה מִן הַשְּׂדֵה - פְּלֶה מִן הַבַּיִת נשווה את הדברים לחג הסוכות: בחג הסוכות אנו מצווים לשבת ב'צילא דמהימנותא', לחסות בסוכתו של הקב"ה, ולהרגיש כאורחיו. גם בשמיטה אנו אורחים של הקב"ה. "כי לי הארץ". הארץ שבה לקב"ה, והוא מזמין את כולנו לאכול את תבואתה. אם כך, לכאורה היה נכון לאכול את היבול בשדה (כמו שחובה לסעוד את הסעודות בסוכה). אומרת התורה "מן השדה". מותר לאכול את היבול בכל מקום. מצד שני, המודעות שהיבול מגיע "מן השדה" מחייבת לשמור על קשר עם השדה. כל עוד יש יבול בשדה, האכילה בבית נחשבת כנספחת, כמעין 'לוויין', של אכילה מן השדה. אבל אם אין יבול בשדה, הבית מנותק מהשדה. האדם כבר אינו האורח של הקב"ה, הסעודה נגמרה. לכן יש לכלות את היבול מביתו.

שתי הדרשות מבוססות על העיקרון שהקב"ה נתן לכולנו זכות לאכול מפירותיו, אך הדרשה הראשונה מתמקדת בתודעת השותפות – לא יתכן שהבהמות אוכלות כאשר לחיות אין, ואילו הדרשה השנייה מתמקדת בתודעת האכילה מידו הרחבה של הקב"ה.

מהו הביעור?

משנה מסכת שביעית פרק ט משנה ח

מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור, מחלק מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד, ועניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים, דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר: אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור. דברי רבי יוסי דורשים ביאור (לא ביעור). אם עניים ועשירים אוכלים אחר הביעור, מה משמעות הביעור? פתרון אחד הוא היפוך הגרסה:

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת שביעית פרק ה משנה ג

פירות שביעית נאכלים עד זמן מוגבל ויתבאר לקמן, ואחרי אותו הזמן יהיה הנשאר מהן אסור באכילה זולתי לעניים לדעת ר' יהודה. ור' יוסי אומר שאחר הביעור **אסורים באכילה** בין לעניים בין לעשירים ואכן כך הרמב"ם פוסק בהלכותיו:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ז הלכה א

פירות שביעית אין אוכלין מהן אלא כל זמן שאותו המין מצוי בשדה, שנאמר: "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול", כל זמן שחיה אוכלת ממין זה מן השדה, אתה אוכל ממה שבבית, כלה לחיה מן השדה, חייב לבער אותו המין מן הבית, וזהו ביעור של פירות שביעית

הלכה ב

כיצד? הרי שהיו לו גרוגרות שביעית בתוך ביתו, אוכל מהן כל זמן שהתאנים באילנות בשדה, כלו התאנים מן השדה אסור לאכול מאותן שבבית, אלא מבער אותן

הלכה ג

היו לו פירות מרובין, מחלקן מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד, ואסור לאכול אחר הביעור בין לעניים בין לעשירים, ואם לא מצא אוכלין בשעת הביעור שורף באש או משליך לים המלח ומאבדן לכל דבר שמאבד

מה משמעות שלוש הסעודות? לכאורה שלוש הסעודות קשורות לשימוש מדי. באותו היום, מותר לאכול בשעת הביעור מהיד לפה - היום. אך לא לשמור לזמן מאוחרת יותר.

מה שברור בדברי הרמב"ם: אחרי הביעור מותר לאכול את מה שיש (מזון שלוש סעודות) חהו. לא מעבר לכך. רש"י מציע דרך אחרת לבער את הפירות:

רש"י מסכת פסחים דף נב עמוד ב

זהו ביעורן - שמפקירן במקום דריסת חיה ובהמה

גם רש"י מבאר שהביעור הוא השמדה. המאירי מקשר בין לשון רש"י ולשון הרמב"ם:

בית הבחירה (מאירי) מסכת פסחים דף נב עמוד ב

מפקירם במקום דריסת בהמה וחיה או מבערם בכל צד שירצה

בתוספתא יש ביאור כיצד הביעור היה נעשה:

תוספתא מסכת שביעית (ליברמן) פרק ח הלכה ב

מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור, מחלק מהן לשכניו ולקרוביו וליודעיו, ומוציא ומניח על ביתו ואומר: אחינו בית ישראל! כל מי שצריך ליטול, יבא ויטול, חוזר ומכניס לתוך ביתו ואוכל והולך עד שעה שיכלו

בעלי התוספות מקשים על רש"י:

תוספות מסכת פסחים דף נב עמוד ב

ולא נראה, דהא מותרין אחר ביעור לעניים לכולי עלמא, דתנן התם: מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלקן מזון שלש סעודות לכל אחד, עניים אוכלים אחר הביעור ולא עשירים, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר: אחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הביעור, ובתוספתא קתני ימי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מהן

לשכנינו ולקרוביו וליודעיו ומוציא ומניח על פתח ביתו ואומר "אחינו בית ישראל! מי שצריך לטול ייטול", וחוזר ומכניס לתוך ביתו, והולך ואוכל עד שיכלו!
ואומר ר"י הא דמשמע בכל מקום לאסור לאכול אחר הביעור, היינו כשמשה בביתו בחזקת שלו, אבל אם מפקירו ומוציאו מרשותו שיאכל כל מי שירצה, הן אדם והן חיה, מותר להכניסו ולאכלו אחר הביעור

כאמור, מסתבר שרש"י גורס את המשנה בדומה לרמב"ם, שמחלוקת התנאים היא אם מותר לעניים לאכול או שאסור לכולם. לפי גרסתנו ודאי שמותר לאכול אחר הביעור. אם כך עולה שאלה שבעלי התוספות רומזים אליה: מה משמעות ה"ביעור"?
ר"י עונה על שאלה זו: בזמן הביעור אסור להשאיר את הפירות ברשותו, אך אם הוא משתף את החברה כולה, אדם ובהמה, ביבול, אין בכך שום בעיה.

מדוע?

לכאורה יש מקום לבאר כך:

רש"י והרמב"ם מבינים שהדרשה העיקרית היא הדרשה מ"מן השדה תאכלו את תבואתה". מותר לאכול בבית רק כל עוד אנו אורחי הקב"ה בשדה. ברגע שכבר כלה מן השדה, איננו אורחים. מותר לאכול את מה שרוצים לאכול עכשיו (מזון שלוש סעודות) זהו. לא לוקחים שאריות הביתה.

לפי בעלי התוספות עיקר הדרשה היא "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך". העיקר הוא השוויון בין האדם החיה והבהמה. דבר זה נרמז בצורה ברורה בלשונו של ר"י: "אם מפקירו ומוציאו מרשותו שיאכל כל מי שירצה, הן אדם והן חיה".

הרמב"ן פוסק כדברי בעלי התוספות, ומסביר את המשנה:

רמב"ן ויקרא פרק כה פסוק ז

ואין הענין שיהיו הפירות אחר זמן הביעור אסורין בהנאה ובאכילה ויהא מחויב לאבדם, ולא מנו חכמים במשנה פירות שביעית לא מן הנשרפים ולא מן הנקברים, ואינו אלא שהוא צריך לבערם מרשותו ולהפקירם לעניים ולכל אדם ... וכן שנינו "העניים אוכלין אחר הביעור אבל לא העשירים דברי ר' יהודה, רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור". ופירוש 'עניים' – כל שלקטו הפירות משדות של אחרים מן ההפקר, ו'עשירים' – בעלי השדות עצמן, שלקטו אותן מן השדות שלהם בהפקרם, ורבי יהודה אסרן להם מדבריהם מפני חשד, ורבי יוסי מתיר והלכה כדבריו

מן התורה מותר לאכול את פירות השביעית אחרי הביעור אחרי שהופקרו. רבי יהודה סובר שיש לגזור על בעל השדה עצמו (שיחסו לפירות הוא יחס של העשיר) שלא יאכל את הפירות הללו, ורבי יוסי חולק וסובר שאין גזירה שכזו.

שיטה שלישית מצאנו בדברי הראב"ד:

הגהות הראב"ד על הרמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ז הלכה ג

בשיכלו פירות העיר ותחומיה, מוציאין כל אדם מה שבבתיים ומביאין אותם לאוצר ליד בית דין, והם מחלקים לכל אדם שלש סעודות, כדי לשבת, וכן בכל יום ויום, עד שיכלו. ואם אין שם אוצר ולא בית דין מחלקין, מוציאין לשוק ומפקירן, ואף הוא יכול לחזור לזכות בהן ככל אדם, ואוכל הזוכה בהן עד שיכלו אותם הפירות מכל הארץ, ואחר שיכלו מכל הארץ, אז יתבערו לגמרי לשריפה או לאיבוד

פתחנו בכך שיש שתי דרשות: דרשה הדורשת השבה לאיפוס (כדברי בעלי התוספות והרמב"ן), ודרשה הדורשת ביעור והשמדה של הפירות (כדברי הרמב"ם). נראה שהראב"ד אומר ששני הדברים קיימים: בכל אזור בו כלים הפירות, יש להשיב לאיפוס. זו המשמעות של התוספתא, בה האדם מוציא את פירותיו ומאפשר לכל אדם לקחת (כולל המפקיר עצמו). כאשר הפירות כלים בכל חבל הארץ, יש לכלותם כליל.

(הראב"ד מעיר שהרמב"ם לא התמודד עם התוספתא. כיצד באמת יבאר הרמב"ם את התוספתא? הפרשנים נדחקו בכך. באופן כללי הציעו מדוע התוספתא איננה להלכה, או שהרמב"ם גורס בה אחרת).

קרן קיימת לישראל
K K L - J N F

מעקרונות הקק"ל: להחזיר לטבע

בשמיטה אנו מגבירים את המודעות שאנו אוכלים מתוך ידו הרחבה של הקב"ה. כולנו זוכים יחד בפירות השביעית. לפי הרמב"ן, אנו משמרים את התודעה הזאת עד עת הביעור. בהגיע הביעור אנו מביעים את זה שבעלותנו אינה מוחלטת, בכך שאנו מצווים להשיב את הפירות למצבם המופקר הקודם.

לצד העבודה על הנגשת הטבע לאנשים, הקק"ל עמלים על השבת הטבע למצבו הטבעי ככל שניתן. לדברי מנהלת אגף תכנון בקק"ל ענת גולד, "מטרתנו היא להחזיר לטבע את המערכות שנעלמו עם הזמן".

למידע נוסף על טיפוח ושחזור שלוליות החורף של הקק"ל:

<https://www.kkl.org.il/about-us/news-archive/news-archive-2019/?itemid=%7B1D4253E9-49B6-4571-91C5-F97E1038BB37%7D>

❖ הרחבות – שריפת בגדים שנצבעו בצבעי שביעית

לכאורה יש ראיות לכך שאחרי הביעור יש איסור לאכול את פירות השביעית. במסכת נדרים התנאים דנים בהלכות ביטול. רבי שמעון אומר שהלכות ביטול נאמרו על איסורים שאין דרך אחרת להתיר אותם. הלכות ביטול לא נאמרו על דברים שניתן להתיר את איסורם (בלשון חכמים 'דבר שיש לו מתירין'). לדוגמא: אם טבל מתערב בפירות אחרים, הפרי אינו בטל ברוב, מפני שניתן להפריש תרומות ומעשרות, וכך הפירות יהיו מותרים בשופי. אין ביטול לתבואה חדשה שהתערבה בישנה, מפני שניתן להמתין עד קרבן העומר ולאכול את כל התבואה בהיתר גמור. חכמים מקשים עליו:

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף נח עמוד א

רבי שמעון אומר: כל דבר שיש לו מתירין, כגון טבל ומעשר שני והקדש וחדש - לא נתנו בהן חכמים שיעור, וכל דבר שאין לו מתירין, כגון תרומה ותרומת מעשר וחלה וערלה וכלאי הכרם - נתנו בהם חכמים שיעור; אמרו לו: והלא שביעית אין לה מתירין, ולא נתנו בה חכמים שיעור, דתנן: השביעית אוסרת כל שהוא במינה! אמר להן: אף אני לא אמרתי אלא לביעור, אבל לאכילה - בנותן טעם

חכמים מקשים מהמשנה בה נאמר שהשביעית אוסרת בכל שהוא. הם מניחים שאין היתר לפירות השביעית. כמובן שמיד תעלה בלבנו השאלה: היתר מאיזה איסור? הרי מותר לאכול את פירות השביעית (ואפילו יש אומרים שזו מצווה!) אם כך, לכאורה פירות השביעית זו דוגמא מצוינת לסוג איסור מיוחד שניתן להגדירו כדבר שיש לו מתירין: מותר לאכול את פירות השביעית באופנים מסוימים (שפורטו ביחידות 8 ו-10), אך לא באופנים אחרים!

רבי שמעון אכן אומר שכוונתו "לביעור", ולא "לאכילה":

המפרש מסכת נדרים דף נח עמוד א

אלא לביעור - שאם נטל בצל של ששית ונטעו בשביעית והוסיפה כל שהוא אותו כל שהוא מבטל את העיקר ומחייב כולו בביעור דמוצאי שביעית.

אבל לאכילה - שאם נתערבו פירות שביעית בפירות שמינית לאחר שנתחייבו בביעור ולא ביערן דהשתא קיימי באיסור אכילה אינה אוסרת אלא בנותן טעם, ואם אין בה בנותן טעם מתבטל

כלומר, לעניין הגדרת היבול כפירות שביעית (לדוגמא: לחייב אותם בביעור) – אין ביטול, מכיוון שזה דבר שיש לו מתירין. כלומר – ניתן לאכול את הפירות כולם בקדושת שביעית. אך אם התערבו אחרי הביעור דיני ביטול חלים, מכיוון שאין להם היתר.

לכאורה מוכח מכאן שאין היתר לפירות שביעית אחרי הביעור. לפי הרמב"ן ובעלי התוספות לכאורה יש היתר לפירות השביעית: בסך הכל צריכים להפקיר אותם, ולאחר מכן ניתן לזכות בהם שנית ולאכול אותם! המפרש על נדרים בדרך כלל הולך בדרכו של רש"י, כך שאין פלא שגם כאן דבריו מתאימים לשיטת רש"י שלמדנו לעיל. נראה כיצד הרמב"ן מתמודד עם הקושיה:

רמב"ן ויקרא פרק כה פסוק ז

אבל אם עכסם בביתו אחר הביעור כדי לאכלו, אסורין הם באכילה לגמרי, וזו היא שביעית שאוסרת בנותן טעם לאחר הביעור שאין לה מתירין ואפשר שהאיסור הזה מדבריהם הוא

ואולי אפילו הביעור כולו חומר מדברי סופרים, והברייתות השנויות בתורת כהנים בענין הביעור אסמכתא מדרבנן הרמב"ן אומר שגם הוא מסכים שיטעו מצב בו הפירות נאסרים באכילה אחרי הביעור. מי שמעכב ואינו מפקיר את הפירות בזמן הביעור, פירותיו נאסרים באכילה. ברם הוא עצמו מתקשה בזה. מדוע? מכיוון שלכאורה מטרת הביעור היא להשיב את הפירות למרחב הציבורי. מי שלא עשה זאת אתמול, יעשה זאת מחר. מדוע שיהיה רגע בו הפירות שאינם מופקרים ייאסרו באכילה? מכוח קושיה זו הרמב"ן מציע שמדובר באיסור דרבנן. לאיסור הזה יש אופי דרבנני: יש חובה להפקיר, ומי שהתעצל מכך ולא דאג לחברה, פירותיו נאסרים, מדרבנן. לאור מחשבה זו, הרמב"ן מסיק שצריכים להציע שמא כל דין הביעור הוא דין עם אופי דרבנני. בחלק הבא של היחידה נעמיק בשאלה זו. הגרש"ז מסיק מכך נפקא מינה: מי ששגג ולא הפקיר, פירותיו לא נאסרים:

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן נא אות יז

מה שהפירות נאסרין קיי"ל שהוא רק קנס חכמים, מסתבר דלא נאסר אלא כשעבר בזדון ולא ביער אבל שוגג חשיב נמי כאונס, ולכן בידוע שלא נתכוין לעכב את הפירות עד אחר זמן הביעור ומה שלא ביער הוא רק מפני ששגג ולא ידע שכבר הגיע זמן הביעור הרי זה מותר, כיון דלא מצין שגם בזה קנסו שוגג אטו מזיד הרמב"ן מקבל את פירושו של המפרש לגמרא, אך מציע שמדובר בפירות שלא הופקרו, האסורים משום גזירה דרבנן (ואף מציע שכל חובת הביעור היא גזירה). לעומת זאת, הר"ש מציע פירוש שונה, כמעט הפוך:

ר"ש מסכת שביעית פרק ו משנה ג

אמר להם: לא, אם אמרתם בשביעית שאינה אוסרת כל שהוא אלא בביעור, כלומר דאם לאחר הביעור נתערב כל שהוא במינה חייב לבער, אבל לאכילה, קודם הביעור, אין בו קדושת שביעית אפילו במינו עד שיהא בו נותן טעם משמע כך: לפני הביעור פירות השביעית נחשבים דבר שאין לו מתירים, מכיוון שהלכות שביעית מגבילים את אפשרויות אכילת הפרי. לכן יש ביטול בפחות מנותן טעם. אך אחרי הביעור בסך הכל צריכים להפקיר את פירות השביעית, ולאחר מכן ניתן לזכות בהם שנית. אם כך, יש היתר: אפשר להפקיר את כל הפירות, פירות השביעית והפירות שפירות אלו התערבו בהם, ומעתה שבו להיתרם. יש לציין שבמספר מקומות הר"ש אומר שהחל מהביעור פירות השביעית אסורים באכילה:

ר"ש מסכת שביעית פרק ה משנה ט

החשודה על השביעית - לאכול פירות אחר הביעור בלא ביעור

ר"ש מסכת שביעית פרק ו משנה א

לא נאכל - לאחר שביעית בלא ביעור

כלומר, הר"ש מסכים שבהגיע עת הביעור אסור לאכול את הפירות ללא ביעור (שלשיטתו משמעו - הפקר). בהגיע זמן הביעור הפירות נאסרים באכילה עד שיפקיר אותם. מחלוקתם היא בשאלה מה הדין אם לא הפקיר אותם בעת הביעור: הרמב"ן סובר שהפירות נאסרים באכילה, לעולם, ואילו הר"ש סובר שניתן להפקיר את הפירות כעת, וישובו להיתרם. ראינו לעיל את דברי ר"ש:

תוספות מסכת פסחים דף נב עמוד ב

ואומר ר"י הא דמשמע בכל מקום לאסור לאכול אחר הביעור, היינו כשמשהה בביתו בחזקת שלו, אבל אם מפקירו ומוציאו מרשותו שיאכל כל מי שירצה, הן אדם והן חיה, מותר להכניסו ולאכלו אחר הביעור יש מקום לבאר את דבריו כדברי הרמב"ן, שאם משהה את הפירות בחזקת שהם שלו הפירות נאסרים (וכך מסביר ספר תוספת יום הכיפורים, יומא דף פג ע"א). ברם החזון איש (שביעית סימן יא אות ו) מסביר שכוונתו כדברי ר"ש: כל עוד הוא מחזיק בפירות הפירות אסורים. ברגע שמפקיר אותם, הותרו.

קדושת פירות השביעית אחרי הביעור

ברקע דברי הר"ש עומדת נקודה מעניינת: בזמן שפירות השביעית נמצאים בשדה, יש להם קדושה, יש הגבלות על הדרכים שמותר לאכול אותם. אחרי הביעור יש חובה להפקיר, אך ההגבלות הקודמות, של קדושת השביעית, נעלמות. משמע שהביעור מבטל את קדושת השביעית מהיבול! כך מסביר החזון איש את שיטתו:

חזון איש שביעית סימן יא אות ו

כשיגיע זמן הביעור חייב להפקירן, אבל רשאי לחזור ולזכות בהן תיכף ואין קדישין בקדושת שביעית, וכמו שכתב הר"ש

❖ הרחבות – האם תבן וקש נותר קדוש אחרי הביעור?

הרב קנייבסקי אומר שלפי הרמב"ן דיני השביעית נשארים על הפירות גם אחרי הביעור:

דרך אמונה הלכות שמיטה ויובל פרק ז הלכה ג

כשיגיע זמן הביעור חייב להפקירן, ורשאי לחזור ולזכות בהן תיכף, בין בעל השדה ובין כל אדם אחר, ולאחר שקיים מצות ביעור חוזר ונוהג בהן כמנהגו קודם שהגיע זמן הביעור

כאמור, מדבריו עולה שקדושת השביעית נותרת על הפירות גם אחרי הביעור, בשונה ממה שלכאורה עולה מדברי הר"ש. כך גם הראי"ה קוק מציג את שיטת הרמב"ן:

שבת הארץ פרק ז הלכה ג

... מותר הוא בעצמו אחר כך לזכות בהם ולאכלם בקדושת שביעית. לפי דעה זו אסור לאבדן, שהרי פירות שביעית אסורים הם באיבוד מ"לאכלה ולא להפסד"

מה סובר הרמב"ם?

מכתב מהמרי"ל דיסקין – מצוטט בספר השמיטה (לרב טיקוצ'ינסקי) פרק ט הערה 3 (עמוד מח)

לדעתי פשוט דלהרמב"ם, שהביעור הוא שריפה, על כרחנו איסור הפסד הוא רק בזמן דקרינן ביה "לאכלה", ומזמן הביעור, שנאסר אכילה, לא שייך איסור הפסד. אבל לפוסקים שביעור הוא הפקר, ודאי על ידי ההפקר לא פקעה קדושת שביעית, וכי קדושה שבהן לאן הלכה?

המהרי"ל דיסקין אומר כך:

לפי הרמב"ם בזמן הביעור הפירות נאסרים לאכילה. אם כך, דין 'לאכלה' כבר לא שייך על הפירות הללו. איסור ההפסד נובע מדין 'לאכלה'. אם אין דין 'לאכלה', ממילא אין איסור לפגוע בפירות. הוא מניח דבר נוסף: שאם אין דין 'לאכלה', זה אומר שהפירות גם אינם קדושים.

לפי הרמב"ן אין סיבה להניח שקדושת השביעית בטלה. יתרה מכך: מדוע שהפירות שלא הופקרו ייאסרו על מי שמחזיק אותם אצלו? על כרחנו שהפירות עומדים בקדושתם. לדברי המהרי"ל דיסקין יוצאות שלוש שיטות:

לפי הרמב"ם: בזמן הביעור חלה חובה להשמיד את הפירות, קדושת הפירות פוקעת.

לפי הרמב"ן: בזמן הביעור חלה חובה להפקיר את הפירות, ואלו נותרים בקדושתם.

לפי הר"ש: בזמן הביעור חלה חובה להפקיר את הפירות, וקדושתם פוקעת.

עולה שיש הבדל בין מהות חובת ההפקר של הרמב"ן ושל הר"ש.

לפי הרמב"ן, ההפקר מפעיל את השביעית על הפירות פעם שנייה. בשנה הקודמת הייתה הזדמנות לזכות בפירות מן ההפקר, ועתה מוטל על הזוכים לחדש את ההפקר. הפירות נותרים פירות שביעית.

לפי הר"ש הביעור הוא בעצם טקס סיום השמיטה. כולנו אכלנו מהשלחן של הקב"ה, עכשיו ה'בופה' נגמר. כל מי שלקח לעצמו מחזיר, ובאותו רגע השביעית נגמרה. מעתה אין מניעה לזכות בפירות ולעשות בהם כרצוננו.

להבנת המהרי"ל דיסקין, הרמב"ם דומה במהות לר"ש. ה'בופה' נגמר. קדושת השביעית סרה, אך כל מי שלקח לעצמו נדרש לזרוק את השאריות לאשפה, שלא יהיו בעולם יותר.

הראי"ה קוק חולק על המהרי"ל דיסקין בהבנת הרמב"ם:

שבת הארץ פרק ז הלכה ג

לדעה ראשונה (הרמב"ם) באה מצוות הביעור מן התורה, והוציאה מן הכלל את הפירות שלאחר הביעור, שמצוותן דווקא בשריפה או באיבוד

הרב קוק אומר שמצוות הביעור מחריגה את הפירות שנותרו בעת הביעור מאיסור ההפסד.

מו"ר הרב בלומנצוייג מציע אחרת:

שיעורי עיון שביעית (לרב אליהו חיים בלומנצווייג) עמוד 131

הביעור הוא בעיקרו הגבלת זכות האדם בפירות, ונובע מכך שמותר לאדם להפיק תועלת מהפירות רק בעונתם, ולא לאגור ולאסוף אותם, ולהמשיך ליהנות מהם לאחר עונתם. מאחר שכך ... אין סיבה להניח שקדושת הפירות בטלה ופקעה, וסביר יותר שהפירות בקדושתם, שהרי קדושתם היא זו שמחייבת את אי-השימוש בהם אחרי עונתם

שם הערה 14

הביעור אינו מצווה עצמאית, אך הוא גם אינו תוצאה של איסור האכילה, אלא חלק מהיסוד העקרוני של הגבלת זכות השימוש בפירות. התורה אסרה את אסיפת הפירות ואגירתם מעבר לעונתם אותה מגמה יסודית אוסרת גם על עצם החזקת הפירות, ומחייבת את האדם לבערם ... דרך זו יכולה להסביר את ההיתר למקבל שלוש הסעודות בשעת הביעור לאכול מהם אחרי הביעור: התורה הגבילה את האגירה והאסיפה מעבר לעונה כחלק מהגבלת והשתלטות על הפירות, דברים שאינם שייכים באדם המקבל מזון שלוש סעודות ואוכלן כעני ולא כבעלים ... מהות הדין היא הגבלת זכות השימוש בפירות לעונתם בלבד

המהרי"ל דיסקין מבין שחובת הביעור הפיזי של הפירות נוגדת את קדושתם.

הראי"ה קוק מבין שיש מתח בין שני עקרונות: קדושת הפירות, וחובת הביעור. למעשה חובת הביעור גוברת בזמן הביעור.

הרב בלומנצווייג מסביר שהכל חלק מאותה המערכת. נוסף צעד נוסף לדבריו: התורה אוסרת לקצור את פירות השביעית. היתר הקציר והאיסוף הוא רק במסגרת היתר האכילה. לאכילה עצמה יש גדרים: מותר לאכול באופנים מסוימים, ולא אחרים. הביעור הוא חלק מאותה המערכת: מותר לאכול עד לזמן מסוים, ובהגיע הזמן הזה יש לבער את מה שנותר. כשם שאסור לקצור להנאות השונות מההנאות המוגדרות, כך אסור לאכול אחרי זמן מסוים. קדושת השביעית לא סרה מהפירות; אדרבה, היא זו שמטילה את הדינים הללו על הפירות.

אם נחבר את הדברים לסברות שלמדנו בתחילת השיעור, ניתן לבאר כך: בשמיטה הקב"ה מזמין אותנו לאכול על שלחן גבוה. שמירת השאריות מעבר לזמן הסעודה פוגעת בהבנה הברורה שעד כה סעדנו על שלחנו. לכן החובה להשליך את הפירות בכלות הזמן היא חלק בלתי נפרד מקדושת הפירות.

(מספר פעמים הזכרנו את האפשרות שהרמב"ם סובר שלשון "קדושה" ביחס לפירות שביעית מתייחס לייעוד, ולא לטרנסצנדנטיות. לפי הבנה זו יתכן והדברים עוד יותר מובנים: לפירות יש ייעוד, מסגרת מסוימת המתאימה להם. לכל זמן ועת: עת לאכול וליהנות מהפירות, ועת להשליך. אין כאן דברים מנוגדים, אלא השלמה של מערכת אחת).

קדושת הפירות אחרי הביעור: למעשה

ראינו לעיל את דברי הרב קנייבסקי והראי"ה קוק האומרים שיש להשתמש בפירות השביעית בקדושה אחרי הביעור. הגרש"ז מקל יותר:

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן נא אות כ

במחלוקת הראשונים אם צריך לנהוג קדושה בפירות שביעית לאחר הביעור ... פליגי בה רבוותא אך דבר זה נלעני"ד, דכיוון שעיקר חובת ביעור לדעת רש"י הוא להפקירם במקום דריסת חיה ובהמה, ואף לדעת הרמב"ן שכתב דרש"י הפליג בזה מ"מ משמע דמודה עכ"פ שמותר לעשות כן אם ירצה, ואם כן נראה דכיוון שאם הניחם כך ולא זכה, מותר שפיר להאכיל לבהמה אף מאכל אדם, אם כן מהיכי תיתי לומר דלאחר שזכה יהיה אסור לעשות כן? ואף גם במחובר אין מחייבים למנוע את הבהמה מלאכול, ואפילו הכי לאחר תלישה אסור, שאני התם שגם מעיקרא אסור לו להאכילה בידיים, מה שאין כן גבי ביעור שזהו עיקר מצוותו: להפקירם גם בפני חיה ובהמה. אמנם בהערה למשמרת הבית סי' ה' סעיף י"ח כתב שם הרידב"ז ז"ל אגב אורחא דלאחר שזכה אסור להאכיל מאכל אדם לבהמה, וצ"ע

מצד אחד, נראה שהגרש"ז מקבל את ההבנה ברמב"ן שאחרי הביעור הקדושה עומדת בעינה. ובכל זאת, אופן השימוש המותר משתנה. ההיתר להניח את הפירות ברשות הרבים טומן בחובו את ההיתר לנצל פירות הראויים למאכל אדם להאכלת בהמות. נראה שכך תלמידיו (שחיברו את הספר "שלחן שלמה" מתוך תשובותיו, מאמריו ושיעוריו) הבינו את מסקנתו:

שלחן שלמה שביעית עמוד רסט

נראה שאחרי שהפקיר את הפירות וזכה בהם, מותר להאכלים לבהמתו, אף אם הם מאכל אדם

להלכה

פוסקים רבים מתירים לסמוך על הרמב"ן והר"ש בשעת הדחק. כך פוסק החיי אדם (הרב אברהם דנציג, ה'תק"ח-ה'תקפ"א, מתלמידי הנודע ביהודה'. מוכר בעיקר מספרו על אורח חיים 'חיי אדם', 'חכמת אדם' על יורה דעה, ושערי צדק' על מצוות התלויות בארץ):

שערי צדק שער מצות הארץ חכמת אדם פרק יט

ג) היו לו פירות מרובים בשעת הביעור מחלקן מזון ג' סעודות לכל אחד ואחד, ואסור לאכול אחר הביעור בין לבעל הבית שהשדה שלו שהוא עשיר ובין לשאר אנשים שהם עניים. ואם לא מצא אוכלים בשעת הביעור שורף באש או משליך לים ומאבדן

ד) זהו דעת גדולי פוסקים ראשונים [רמב"ם וראב"ד]. אבל בשעת הדחק, או מי שהוא עני, יכול לסמוך על גדולי פוסקים [רי"ש, רמב"ן, סמ"ג] דס"ל דביעור דשביעית אינו לבער מן העולם, אלא שאסור להחזיק הפירות כשלו, אלא יפקיר הכל בפני ג' מאוהביו, ואחר כך זוכה בהם ואוכלם עד עולם ו) ומי אשר מלא ידו לה' ויכולת בידו לקיים מצות ביעור ע"י שריפה, נראה לי שיעשה כן, שאיזה ימים קודם שיגיע לזמן ביעור יחלק הכל לעניים, ושאר לעצמו מעט מכל מין כדי לקיים בו מצות ביעור בשריפה בזמנו. וכן דעתי לעשות אם יזכני ה' לעלות לארץ הקודש, ולקיים מצות שביעית וביעור

שו"ת מהרי"ט חלק א סימן מג

מה אעשה לסברת הרמב"ם והראב"ד ז"ל שסוברים שהביעור הוא לאבדם ולכלותם, וכן כתב רש"י. אלא שכדאין הם רבינו יצחק ורבינו שמשון והרמב"ן ז"ל לסמוך עליהם, ומה גם בשעת הדחק, ועוד דכולהו סוגיות דירושלמי הכי אזלי ... ומיהו ... לאחר הביעור אין אנו יכולים לקנות מן השוק כלל אף מן העכו"ם ... והיינו טעמא, דכל שלא הופקר בשעת הביעור שוב אין לו תקנה כדמוכח בנדריים דקרי' פירות שביעית לאחר הביעור דבר שאין לו מתירין

המהרי"ט אומר שאפשר לסמוך על הרמב"ן והר"ש בשעת הדחק. ברם אם עבר שעת הביעור ולא הפקיר הוא סובר כרמב"ן, שהפירות נאסרים לעולם.

המהרי"ל דיסקין מבין שהנטייה לפסוק כרמב"ם נובעת מההנחה שעדיף להחמיר. הוא מצייין שזו לא בהכרח חומרה:

מכתב מהמרי"ל דיסקין – מצוטט בספר השמיטה (לרב טיקוצ'ינסקי) פרק ט הערה 3 (עמוד מח)

מה שכתבו איזה אחרונים שאף שסבירא לן כרוב הפוסקים שביעור הוא הפקר, יש מתמירין לשרוף: בודאי יש לפקפק על זה, שהוא חומרה דאתי לידי קולא, לבטל עשה דילאכלהי

ברם, האחרונים המאוחרים יותר פוסקים כרמב"ן לכתחילה:

תוספת יום הכיפורים מסכת יומא דף פג עמוד א

ולענין הלכה בענין ביעור פירות ז' נהגו בירושלים חסידים ואנשי מעשה להפקירם ולחזור ולזכות בהם

דרך אמונה הלכות שמיטה ויובל פרק ז הלכה ג

ולדינא קי"ל כהרמב"ן וכשקיים מצות ביעור או כשהיו הפירות ביד גוי בזמן הביעור מותר לאוכלן אבל אסור ליקח מהחשוד שלא ביער שכבר נאסרו גם להרמב"ן

פסיקה זו מבוססת על דברי החזון איש (שביעית סימן יא וסימן כו).

ספרי ההלכה למעשה של גדולי הפוסקים אינם מזכירים את שיטת הרמב"ם:

ספר השמיטה (לרב טיקוצ'ינסקי) פרק ט סעיף ח

כיצד הוא הביעור? מוציא את הפירות מביתו ומחצירו ומפקירם ... וכשיצא מרשותו – זהו הביעור

שלחן שלמה עמוד רסד

בהגיע זמן הביעור צריך להפקיר את הפירות בפני שלושה אנשים וכך פשוט להלכה.

לסיכום:

המקור לחובת הביעור

בספרא דורשים מהפסוק "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך" שאם יבול השביעית אינו נגיש לחיות, יש למנוע את אכילתו גם מן הבהמות. משמע שבאותו שלב אסור לשמור מפירות השביעית, מכיוון שיש בכך פגיעה בתודעת השותפות של יבול השנה השביעית. דרשה זו מתמקדת בעיקרון שוויון הגישה לפירות של כולם.

מדרש נוסף בספרא נלמד מהפסוק "מן השדה" – אכילת הפירות השביעית צריכה להיות מן השדה. על עוד ישנו יבול בשדה, האכילה בבית נחשבת כנספחת, כמעין 'לוויין', של אכילה מן השדה. אבל אם אין יבול בשדה, הבית מנותק מהשדה. האדם כבר אינו האורח של הקב"ה, הסעודה נגמרה. לכן יש לכלות את היבול מביתו. דרשה זו מתמקדת במודעות של האכילה משלחנו של הקב"ה.

מהו הביעור?

במשנה נאמר שבהגיע עת הביעור יש לחלק מזון שלוש סעודות לכל אחד. חלקו התנאים אם לאחר מכן מותר לעניים לאכול, או לכולם.

הרמב"ם הופך את הגרסה, וגורס שלפי רבי יוסי אסור לכולם לאכול את פירות השביעית אחר הביעור. לאור זאת הוא פוסק הלכה שבעת הביעור מותר לקחת פירות לשימוש מיידי (באותו היום, שלוש סעודות), ולאחר מכן יש להשמיד את הפירות. כך משמע גם מלשון רש"י והמאירי, המדברים על הפקרת הפירות למדרס החיות והבהמות.

בתוספתא נאמר שבזמן הביעור היו מוציאים את הפירות החוצה ומזמינים את כל מי שרוצה לקחת מהם. לאחר מכן משיבם לביתו עד שיכלו.

לאור דברי התוספתא בעלי התוספות דוחים את שיטת רש"י, ואומרים שהביעור הוא הפקר לכל, ולא השמדה של הפירות.

אם כך, מהו הביעור? מבאר ר"י: יש להביא את הפירות למקום שיהיו נגישים לאנשים ולחיות כאחד. זהו הביעור.

משמע מדבריו שמתמקד בדרשה הראשונה: עיקר הביעור הוא השבת מצב האפס, שהפירות נגישים לכל.

לכאורה הרמב"ם מתמקד בדרשא השניה – אם איננו אוכלים משלחן גבוה, אין הצדקה להשאיר את הפירות ברשותנו ובשימושנו. הרמב"ן פוסק כבעלי התוספות.

ראיה לשיטת רש"י מובאת מהגמרא במסכת נדרים, בה משמע שפירות שביעית נחשבים דבר שיש לו מתירים (יש דרך מותרת לאכול אותם, ולכן לא מתירים תערובתם על סמך הלכות ביטול) ואילו פירות שביעית אחר הביעור הם דבר שאין לו מתירים, כלומר, יש איסור אכילה המוטל עליהם באופן מוחלט.

הרמב"ן מציע שישנו איסור לאכול את פירות השביעית אחר הביעור אם לא הפקיר אותם.

הרמב"ן מזהה בכך סגנון של קנס. לאור זאת, הוא מציע שמדובר בגזירה מדרבנן. בהמשך לכך, הוא מציע שמא חובת הביעור כולה היא מדרבנן בלבד.

אם מדובר בסוג של קנס, הגרש"ז אומר שאם שגג ולא הפקיר הפירות אינם נאסרים.

הר"ש מציע פירוש שונה לגמרא: פירות שביעית בטלים בדיני ביטול הרגילים, מכיוון שאין דרך להתיר את המגבלות המוטלות עליהם. אבל בהגיע הביעור ניתן להתיר אותם – יפקיר, ויחזור ויקנה! לכן דיני ביטול אינם חלים עליהם.

יוצא ששיטת הר"ש היא כך: בהגיע עת הביעור, הפירות נאסרים באכילה. אך ברגע שיפקיר אותם, קדושת שביעית סרה מהם.

קדושת פירות השביעית אחרי הביעור

כאמור, לפי ר"ש קדושת השביעית סרה מהפירות בהפקרת בביעור.

הרא"ה קוק, הרב קנייבסקי ועוד אומרים שלפי הרמב"ן קדושת השביעית נותרת על הפירות.

המהרי"ל דיסקין אומר כך:

הרמב"ם אומר שניתן לפגוע בפירות מכיוון שמצוות "לאכלה" כבר איננה חלה עליהן. המשמעות היא שהפירות כבר אינם קדושים בקדושת שביעית.

לדברי המהרי"ל דיסקין ניתן לזהות שלוש שיטות:

לפי הרמב"ם: בזמן הביעור חלה חובה להרוס את הפירות, קדושת הפירות פוקעת.

לפי הרמב"ן: בזמן הביעור חלה חובה להפקיר את הפירות, ואלו נותרים בקדושתם. לפי הר"ש: בזמן הביעור חלה חובה להפקיר את הפירות, וקדושתם פוקעת. עולה שיש הבדל בין מהות חובת ההפקר של הרמב"ן ושל הר"ש. לפי הרמב"ן, ההפקר מפעיל את השביעית על הפירות פעם שנייה. בשנה הקודמת הייתה הזדמנות לזכות בפירות מן ההפקר, ועתה מוטל על הזוכים לחדש את ההפקר. הפירות נותרים פירות שביעית. לפי הר"ש הביעור הוא בעצם טקס סיום השמיטה. כולנו אכלנו מהשלחן של הקב"ה, עכשיו הבופה נגמר. כל מי שלקח לעצמו מחזור, ובאותו רגע השביעית נגמרה. מעתה אין מניעה לזכות בפירות ולעשות בהם כרצונו. להבנת המהרי"ל דיסקין, הרמב"ם דומה במהות לר"ש. הבופה נגמר. קדושת השביעית סרה, אך כל מי שלקח לעצמו נדרש לזרוק את השאריות לאשפה, שלא יהיו בעולם יותר.

הרב קוק חולק על המהרי"ל דיסקין בהבנת הרמב"ם. הוא אומר שיש מתח בין שני עקרונות: קדושת הפירות, וחובת הביעור. למעשה חובת הביעור גוברת בזמן הביעור. הרב בלומנצווייג מסביר שהכל חלק מאותה המערכת. נוסף צעד נוסף לדבריו: התורה אוסרת לקצור את פירות השביעית. היתר הקציר והאיסוף הוא רק במסגרת היתר האכילה. לאכילה עצמה יש גדרים: מותר לאכול באופנים מסוימים, ולא אחרים. הביעור הוא חלק מאותה המערכת: מותר לאכול עד לזמן מסוים, ובהגיע הזמן הזה יש לבער את מה שנותר. כשם שאסור לקצור להנאות השונות מההנאות המוגדרות, כך אסור לאכול אחרי זמן מסוים. קדושת השביעית לא סרה מהפירות; אדרבה, היא זו שמטילה את הדינים הללו על הפירות. אם נחבר את הדברים לסברות שלמדנו בתחילת השיעור, ניתן לבאר כך: בשמיטה הקב"ה מזמין אותנו לאכול על שלחן גבוה. שמירת השאריות מעבר לזמן הסעודה פוגעת בהבנה הברורה שעד כה סעדנו על שלחנו. לכן החובה להשליך את הפירות בכלות הזמן היא חלק בלתי נפרד מקדושת הפירות. למעשה הגרש"ז מקל מאוד בשימושים המותרים בפירות אחרי הביעור. הוא פוסק שמותר להאכיל את בהמותיו את הפירות הראויים למאכל אדם!

להלכה

פוסקים רבים מתירים לסמוך על הרמב"ן והר"ש בשעת הדחק. המהרי"ל דיסקין תמה על הכיוון של החומרה. ההנחה שעדיף להחמיר כמו הרמב"ם. אבל הרמב"ם מתיר להשמיד פירות שביעית. מי אמר שזו חומרה? אולי החומרה היא להחמיר בקדושת השביעית ולאכול את הפירות! בתוספת יום הכיפורים, בחזון איש, הרב קנייבסקי הגרש"ז והרב טיקוצינסקי פוסקים כרמב"ן לכתחילה.

האם חובת הביעור היא מן התורה?

למדנו לעיל את דברי הרמב"ן:

רמב"ן ויקרא פרק כה פסוק ז

אולי אפילו הביעור כולו חומר מדברי סופרים, והברייתות השנויות בתורת כהנים בענין הביעור אסמכתא מדרבנן הרמב"ן מסתפק שמא חובת הביעור היא חובה מדרבנן בלבד.

במסכת יומא ישנם דיונים נרחבים על האופן בו מטפלים במצבים של פיקוח נפש. הגמרא אומרת שכאשר אנו נדרשים להאכיל אדם אוכל שאינו כשר, יש להעדיף את אכילת האיסור הקל ביותר שניתן להשיג:

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פג עמוד א

תנו רבנן: מי שאחזו בולמוס - מאכילין אותו הקל הקל, טבל ונבילה - מאכילין אותו נבילה, טבל ושביעית - שביעית. טבל ותרומה - תנאי היא, דתנאי: מאכילין אותו טבל, ואין מאכילין אותו תרומה. בן תימא אומר: תרומה ולא טבל

הרמב"ם מבאר שהברייתא עוסקת באיסור ספיחים:

רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק יד הלכה יז

כיצד? היו לפנינו טבל ונבלה, מאכילין אותו נבלה תחלה, שהטבל במיתה, נבלה וספיחי שביעית - מאכילין אותו ספיחי שביעית שאסורין מדברי סופרים

גם התוספות ר"ד אומר שמדובר באיסור אחר:

תוספות ר"ד מסכת יומא דף פג עמוד א

מאכילין אותו שביעית כגון ששמר פרדיסו ולא הפקירו, וכדתניא בסיפרא 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה', מן השבות אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השמור

למדנו ביחידה 7 שחלק מן הראשונים סוברים שאסור לאכול את הפירות שנשמרו בשביעית. תוספות הר"ד מבאר שמדובר בפירות הללו.

אך ראשונים רבים מבארים שמדובר בפירות שביעית אחר זמן הביעור:

רש"י מסכת יומא דף פג עמוד א

טבל ושביעית מאכילין אותו שביעית - לאחר זמן הביעור, שהטבל במיתה בידי שמים והשביעית בעשה כך גם כותב המאירי:

בית הבחירה (מאירי) מסכת יומא דף פג עמוד א

מענה היו לפניו טבל ושביעית מאכילין אותו שביעית ר"ל אף לאחר הביעור שהטבל במיתה בידי שמים והשביעית בעשה

אנו למדים מרש"י שני דברים: ראשית, שחובת הביעור היא מן התורה. שנית, שהאוכל את פירות השביעית אחרי זמן הביעור עובר על מצוות עשה. באיזו מצוות עשה מדובר? יתכן ותשובה לשאלה זו ניתן למצוא בדברי הסמ"ג:

ספר מצוות גדול עשין סימן קמז-קמח

'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול', ובפרשת משפטים כתיב 'והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן תעשה לכרמך לזיתך' מכאן אתה למד גם מצוה אחרת שצווה הקדוש ברוך הוא שיפקיר אדם פירות שביעית ואינו רשאי להחזיק בהם במחומר ויפרוץ נעילת כרמו וגדרת שדהו להפקר וכל הקודם זכה, ורשאי הזוכה בהם לשומרם עד זמן הביעור, ואז צריך להוציאם ולהפקיר מה שזכה זה והרי זו מצות עשה שניה

משמע שבמסגרת "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה, לך ולבהמתך ולחיה אשר בארצך", או "והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה" יש מצווה להפקיר, ולזכות רק באופן ובמסגרת שהתורה מתירה. מי שאינו מבער את פירות השביעית בזמן הפר את הגדרת התורה לאופן ההפקר והניצול המותרים בפירות שביעית. הר"ש סירליאו לומד שיש עשה "מן השדה תאכלו את תבואתה":

ר"ש סירליאו שביעית פרק ט הלכה ו

פירש רש"י ז"ל שם שביעית לאחר זמן הביעור מאכילין אותו שביעית, שהטבל במיתה והשביעית בעשה עד כאן, פירוש לאו הבא מכלל עשה, דכתיב: 'מן השדה תאכלו את תבואתה', ודריש בתורת כהנים: כל זמן שאתה אוכל מן השדה וכו' ניתן להבין את הלימוד "מן השדה" בשני אופנים: אפשר לומר שכל **היתר** האכילה הוא רק כאשר הפירות נמצאים בשדה. אם כך, "מן השדה" זו הגבלה להיתר האכילה. אך הר"ש סירליאו מציע ברש"י אחרת: "תאכלו" זו מצווה, ומי שאוכל באופן הנוגד את תנאי היתר האכילה מבטל את המצווה הזאת. לכאורה בכדי לטעון את זה יש להניח שיש מצווה לאכול פירות שביעית. באפשרות זו עסקנו בתחילת יחידה 8.

תוספת יום הכיפורים מבאר באופן מעט שונה:

תוספת יום הכיפורים מסכת יומא דף פג עמוד א

ובהא דכתב רש"י שביעית לאחר הביעור הוא באיסור עשה צריכין אנו למודעי מה איסור עשה הוא? ויראה דהיינו מה שכתב בתורת כהנים בפרשת בהר 'ולבהמתך ולחיה', כל זמן שחיה אוכלת וכו'

כלומר, יש עשה לאפשר לבהמה ולחיה לאכול. מי שאינו מבער מפר את העיקרון הזה, ועובר בעשה. (אגב, הוא מדייק שהסמ"ג סובר כרמב"ן, שהביעור הוא הפקר חדש. ומדייק מסוגייתנו כרמב"ן, נגד הר"ש:

יראה דהסמ"ג ס"ל דאם הגיע שעת הביעור דהיינו להפקירו ולא הפקירו הם אסור לאכול

הגמרא מניחה שפירות השביעית אסורים, ואין דרך להתירם. משמע כדברי הרמב"ן, בניגוד לר"ש. ברם, ראייה מוחלטת אין מכאן, שהרי כאמור ראשונים רבים מבארים שהגמרא אינה עוסקת בפירות שביעית אחר הביעור).

שיטת הרמב"ם

בפתיחת כל סדרת הלכות, הרמב"ם מונה את המצוות הכלולות באותה סדרה. בפתיחה להלכות שמיטה ויובל הרמב"ם אינו מונה מצווה או חיוב לבער את פירות השביעית. מצד שני, בהלכות הוא מסמיך את זה על הפסוק:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ז הלכה א

פירות שביעית אין אוכלין מהן אלא כ"ז שאותו המין מצוי בשדה שנאמר ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, כ"ז שחיה אוכלת ממין זה מן השדה אתה אוכל ממה שבבית, כלה לחיה מן השדה חייב לבער אותו המין מן הבית וזהו ביעור של פירות שביעית.

הרמב"ם מביא את הדרשה מן הפסוק, ואין רמז בדבריו לכך שמדובר בדין דרבנן. לאור זאת אומר המנחת חינוך:

מנחת חינוך מצוה שכח-שכט

והביעור נראה מדברי הרמב"ם שהוא מן התורה, מדרשא 'ולבהמתך'

הפני יהושע מוכיח מהשמטת הרמב"ם שהוא סובר שמצווה זו איננה מן התורה:

פני יהושע מסכת פסחים דף נב עמוד א

נראה לי מלשון הרמב"ם ז"ל ממה שכתב במנין המצות וכן בתחלת הלכות שמיטה דנחית למנינא כל מצות עשה וכל מצות לא תעשה בפרטיות, וענין הביעור השמיט מלמנותה מצווה מיוחדת! אם כן על כרחך היינו משום דסובר שכל ענין הביעור אינו אלא אסמכתא בעלמא ומדרבנן

יתכן ויש סיבה אחרת להשמיט את המצווה הזאת:

שו"ת מנחת שלמה תניינא (ב - ג) סימן קכג אות י

חושבני דביעור של שביעית הוא רק דין, ולא מצווה, כביעור מעשרות

יש מצווה לבער את המעשרות. אין מצווה לבער את פירות השביעית. התורה נותנת לנו זכות ליהנות מפירות השביעית, חכות זו תמה בשלב מסוים. אך אין מצווה לבצע ביעור, ולכן הרמב"ם אינו מונה "מצווה" לבער את פירות השביעית. אך אין מכך ראייה שהגבלת הזכות באופן זה איננה הגדרה מן התורה.

היחס בין אופן הביעור והשאלה אם חובת הביעור היא מן התורה

המנחת יצחק בוחן את היחס בין הדיונים:

שו"ת מנחת יצחק חלק ג סימן צב

לשיטות הסוברים דיש בענין הביעור גם איבוד בידיים, אם כן האיך אפשר לומר דכל ענין הביעור רק מדרבנן, הלא בפירות שביעית הדין דניתנו רק לאכילה ולשתיה ולסיכה דכתיב לאכלה ולא להפסד, אם כן קשה, האיך היו יכולין חכמים לתקן לעקור דבר מן התורה בקום ועשה? אך הרמב"ן לשיטתו, שכתב שם מקודם, דכל ענין הביעור הוא רק הפקר, והוא בעצמו יכול לחזור ולזכות, אז שפיר היה בידם לתקן כן, ומה שאסרו באכילה אם לא עשה התיקון בשעת הביעור, זה הוא רק בשב ואל תעשה, אבל לשאר פוסקים דהוי איבוד ממש, ע"כ צ"ל דענין הביעור הוא מן התורה

לכאורה חז"ל אינם יכולים לתקן חובת ביעור פיזי של הפירות, שהרי הפגיעה בפירות אסורה מן התורה! לכן אומר המנחת יצחק שעל כרחנו שהסוברים שביעור שביעית זו מצווה לבער בפועל את הפירות סוברים שחובת הביעור היא מן התורה. הרמב"ן, המציע שמא הביעור הוא מדרבנן, מתאים לפסיקתו שביעור פירות שביעית זו חובה להפקיר בלבד.

הוא מחדד שהצעה זו היא לכיוון אחד בלבד:

שו"ת מנחת יצחק חלק ג סימן צג

העיר כבוד תורתו על דברי הקודמים, מדברי התוספות, שכתבו מ'שום מחלוקת לא יעבור על דבר תורה', דשמע מינה דסוברים דמצוות ביעור הוא מדאורייתא, ומכל מקום סוברים (פסחים דנ"ב ד"ה מתבערין) דביעור הוא הפקר ... לא ידעתי הערה זו מה זו עושה, דוכי כתבתי סברא הנוכחית לומר, דמאן דסבור דהוי מדאורייתא, יסבור דלא הוא הפקר

אלא איבוד דווקא? אני כתבתי רק סברא לומר, דמאן דסבירא ליה דרבנן יסבור על כרחך דלא הוי אבוד אלא הפקר, אבל לא לאידך גיסא

הסוברים שהביעור הוא השמדה פיזית בהכרח סוברים שחובת הביעור היא מן התורה. הסוברים שהביעור הוא הפקר יכולים לפסוק כך או כך.

ברם, המנחת יצחק חזר בו, ואומר שגם הקישור ההפוך אינו הכרחי. נבאר שלב שלב מדוע:

שו"ת מנחת יצחק חלק ג סימן צב

פסק החזון איש להלכה, דאם עבר ולא ביער הפירות בזמנם, נאסרו הפירות, וצריך לאבדם מן העולם על ידי שריפה או קבורה או שאר דבר המאבדם

החזון איש פוסק כרמב"ן, ומוסיף שאם עבר ולא הפקיר, עליו להשמיד את הפירות. וכאן עולה השאלה ההפוכה: הרמב"ן מציע שחובת הביעור היא מדרבנן בלבד, ובכל זאת החזון איש אומר שלשיטתו אחרי חובת ההפקר יש חובת השמדה. אם כך מצאנו שיטה האומרת שהביעור הוא מדרבנן, ואף על פי כן מותר ואף חובה לפגוע בפירות!

המנחת יצחק מציע פתרון:

שו"ת מנחת יצחק חלק ג סימן צב

ושוב עלה בדעתי לומר, דכיון שאסרו חכמים באכילה, דזה בכחם משום דהוי בשב ואל תעשה, שוב אין איסור משום לאכלה ולא להפסד ... מצאתי את שאהבה נפשי, שמבואר כל זה, בדברי הגדולים ... במאמר עניני ביעור מהרמ"ש גריינמן, וסיים שם ... דאולי י"ל, דאין איסור הפסד פירות שביעית, אלא בעומדים לאכילה, וכיון דמדרבנן אסורין פירות אלו באכילה, דבהא ודאי יכולים רבנן לאסור, וכמו דגזרו על הספיחין, ממילא מותר גם כן לאבדם, וכן בספיחים שאסורים מדרבנן, מותר לאבדם

החובה היא "לאכלה ולא להפסד". מה שעומד לאכילה, אסור להפסיד. אך מה שאינו עומד לאכילה אין איסור להפסיד.

חז"ל גזרו איסור על הספיחים. מעתה הספיחים אינם עומדים לאכילה, זו הסיבה שמותר להפסיד אותם. חז"ל גזרו על הביעור. אם הביעור הוליד איסור אכילה על הפירות, מותר להפסיד אותם, וחז"ל גם יכולים לתקן שיעשו כך.

לעיל (עמוד 5) למדנו דברים דומים בשם המהרי"ל דיסקין. אך המהרי"ל דיסקין אמר את הדברים בשיטת הרמב"ם, וביאר שלפי הרמב"ם הקדושה סרה מהפירות. החידוש כאן הוא שהקדושה במקומה, אך מותר לפגוע בפירות מכיוון שדין 'לאכלה' אינו חל עליהם.

לסיכום:

כאמור, הרמב"ן מציע באחת האפשרויות שחובת הביעור היא מדרבנן.

רש"י והמאירי (יומא פג.) אומרים שאכילת פירות שביעית אחר הביעור אסורה באיסור עשה מן התורה. באיזה עשה מדובר?

מהסמ"ג משמע שמדובר במצוות "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה" – בתנאים המתאימים והנכונים לכך.

הר"ש סירליאו אומר שהמצווה היא "מן השדה תאכלו את תבואתה" (ויש מקום לדון אם סובר שאכילת פירות שביעית היא מצוות עשה).

בספר תוספת יום הכיפורים מבאר שהאוכל את הפירות אחר הביעור עובר על "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול".

שיטת הרמב"ם

מצד אחד, במניין המצוות ובפתיחת הלכות שביעית הרמב"ם אינו מזכיר את חובת הביעור. בשל השמטה זו, הפני יהושע מסיק שהרמב"ם סובר שחובת הביעור היא מדרבנן.

מצד שני, בהלכות הוא מסמיך את חובת הביעור על הפסוק "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול". המנחת חינוך מסיק מכך שהרמב"ם סובר שחובת הביעור היא מן התורה.

הגרש"ז מציע שהחובה לבער היא מן התורה, אך היא איננה מצווה. במידה ויש פירות, אסור להחזיק אותם אחר שכלו מן השדה. אך אין מצווה במעשה הביעור.

היחס בין אופן הביעור והשאלה אם חובת הביעור היא מן התורה

המנחת יצחק אומר שהרמב"ם סובר שחובת הביעור היא מן התורה, שהרי הרמב"ם מחייב להשמיד את הפירות, ואין לחז"ל סמכות לחייב פגיעה בפירות אם הם קדושים בקדושת שביעית. הרמב"ן סובר שחובת הביעור היא הפקרת הפירות, לכן אין מניעה שחובה שכזו תהיה חובה מדרבנן בלבד (כמובן שגם אין מניעה עקרונית שלפי הרמב"ן חובת הביעור תהיה מן התורה. הטענה היא רק שלא יתכן שחובת הביעור תהיה מדרבנן, והיא נעשית על ידי פגיעה בפירות. כל כיוון אחר הוא אפשרי). ברם, הוא חוזר בו. החזון איש פוסק כרמב"ן, ואומר שמי שלא הפקיר את הפירות נדרש להשמיד אותם. וכאן יש לשאול: אם חובת הביעור היא מדרבנן, כיצד משמידים פירות הקדושים מן התורה? על כך הוא עונה: מכיוון שחז"ל אסרו את הפירות באכילה, ממילא לא מתקיים בהם "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה". כל פרי שלא מתקיימת בו "לאכלה", גם לא נאסרת עליו "לאכלה ולא לסחורה". בחלק הקודם דנו בשאלה כיצד מותר לפגוע בפירות הקדושים בקדושת שביעית אחר הביעור. אך שם הדיון מניח שחובת הביעור היא מן התורה. החידוש בדברי המנחת יצחק הוא שגם אם הפירות קדושים מדרבנן בלבד, עדיין ניתן להצדיק את חובת הפגיעה בהם.

הוצאת פירות שביעית לחוץ לארץ

שאלת הוצאת פירות השביעית לחוץ לארץ נידונה בשלושה מקורות תנאיים:

ספרא בהר פרשה א תחילת פרק א אות ט

אשר בארצך, מה שבארצך אוכלים, לא מה שהוציא עקילס לעבדיו לפונטוס, אי"ר שמעון שמעתי בפירוש שמוציאים לסוריא ואין מוציאים לחוצה לארץ

כתוב בפסוק "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול". המדרש פותח באמירה שמותר לאכול את התבואה בארץ בלבד. רבי שמעון אומר, לכאורה, משהו מעט שונה: שמותר להוציא את התבואה לסוריא ולא לחו"ל. מלשון תנא קמא לא ברור שיש איסור להוציא את היבול לחו"ל (ברם ביחס לפירות רבים לא יהיה יתרון גדול בהוצאתם לשם. יתרה מכך: יתכן והוצאתם לחו"ל פוגעת בחובת האכילה, בין אם חובה זו נובעת ממצוות אכילת פירות שביעית ובין אם היא נובעת מאיסור לקצור שלא למטרת אכילה). במשנה עוסקים בשאלה אם מותר להוציא את הפירות לחוץ לארץ. נראה שישנה הסכמה שהדבר אסור:

משנה מסכת שביעית פרק ו משנה ה

אין מוציאים שמן שרפה ופירות שביעית מהארץ לחו"ל. אי"ר שמעון שמעתי בפירוש שמוציאים לסוריא ואין מוציאים לחוץ לארץ

בתוספתא לא דנים בשאלת מקום אכילת הפירות או באיסור הוצאת הפירות לחו"ל, אלא בשאלה אחרת:

תוספתא מסכת שביעית (ליברמן) פרק ה הלכה א

פירות שביעית שיצאו חוצה לארץ, מבערן במקומן, דברי רבי. רבי שמעון בן אלעזר אומר: מביאן לארץ ומבערן בארץ, שנאמר "בארצך תהיה כל תבואתה לאכל"

כאן לא עולה השאלה אם מותר להוציא לחוץ לארץ, אלא: אם הוציא את הפירות לחוץ לארץ, היכן יש לבער את הפירות?

את השאלה העקרונית ניתן להבין בשני אופנים:

1. אם עבר על איסור הוצאת הפירות לחוץ לארץ, יש לבער את הפירות. השאלה היא היכן עליו לבערם?
2. אם הוציא את הפירות לחוץ לארץ, בהגיע זמן הביעור, האם חייב להשיבם ארצה בכדי לבערם בארץ?

עלינו לברר, אם כן, שלושה דברים:

- א. מדוע אסור להוציא את הפירות לחוץ לארץ?
- ב. האם הוצאת הפירות לחוץ לארץ כוללת איסור לאכלם שם?
- ג. מהו היחס בין דינים אלו לבין המחלוקת על מקום הביעור הנכון?

ר"ש משאנץ על תורת כהנים פרשת בהר פרשתא א אות ט

ושמא הוי טעמא דאין מוציאים פירות שביעית לחו"ל שלא יתחלפו בפירות חו"ל ויהא נוהג בהם מנהג חולין

הר"ש משנץ מציע שאיסור הוצאת הפירות לחו"ל היא גזירה. בארץ ישנה מודעות לשמיטה. גם אם פירות רבים בארץ אינם קדושים, אדם יודע שעליו לברר את זה. בחו"ל אין מודעות לכך. ישנה סבירות גבוהה שלא תהיה תשומת לב ראויה לפירות השביעית. שימו לב שהר"ש מפרש את הספרא, אך אינו מסביר מדוע אסור לאכול את הפירות, אלא מדוע אסור להוציאם לחו"ל. הראב"ד מביא את אותו הטעם בדיוק כדי להסביר את איסור האכילה:

פירוש הראב"ד לתורת כהנים פרשת בהר פרשה א תחילת פרק א אות ט

אם יצאו פירות שביעית לחוץ לארץ אסורים באכילה. ונראה לי הטעם כדי שלא יתחלפו בפירות חוץ לארץ ונמצאו פירות שביעית יוצאים לחולין. ועוד אני אומר, כי אף על פי שהן אסורים באכילה, אינם מתבערים עד שיגיע זמן הביעור, ואם רצה להחזירם לארץ ישראל ולאכלם שם רשאי

הראב"ד מסכים עם ביאורו של הר"ש משנץ, שאיסור הוצאת הפירות נועדה למנוע את הערבוב בין הפירות הקדושים לבין יבול חו"ל. הוא אומר שבכדי למנוע זאת גזרו איסור לאכול את הפירות שם. בסוף דבריו הוא נוטה לומר שהגזירה אינה אוסרת את אכילת הפירות לגמרי, אלא ניתן להשיבם ארצה ולאכול אותם בארץ.

הר"ש סירלאו מציע אחרת:

פירוש הר"ש סירילאו לירושלמי מסכת שביעית פרק ו משנה ד

משמע בתורת כהנים דאם הוציאן, דלא מצי למיכלינהו, דקתני התם 'אשר בארצך', מה שבארצך אוכלין ולא מה שהוציא עקילס לפונטוס. ונראה הטעם משום דמקרו קודש [דדייני בהו דינא ד'יוצאי בקדש] כן נ"ל

הר"ש סירלאו אומר שכשם שקדשים שיצאו מהמקום הראוי לאכילתם (מהמקדש, או מירושלים, בהתאם לקרבן המדובר) אסורים באכילה, כך אסור לאכול את פירות השביעית שיצאו מהארץ. משמע שאין מדובר בגזירה, אלא באיסור מהותי. ניתן להציע שתי אפשרויות מהי הנקודה המהותית.

1. בדומה לקדשים, יש מקום קדוש שבו מותרת האכילה, ויש מקום שאינו קדוש דיו ולכן אסור לאכול בו משהו שקדוש בדרגת קדושה זו.
2. בשביעית אנו אוכלים על שלחנו של מקום. גם כאשר אדם לוקח את הפירות הביתה ואוכל שם, האכילה שם נעשית מתוך מודעות לכך שהיא נעשית על שלחנו של הקב"ה. בחוץ לארץ האכילה נעשית במנותק משלחנו של מקום, ולכן אסור לאכול אותם שם.

בפירוש המשניות הר"ש נותן הסבר שלישי, שעיקר הסיבה לאסור את הוצאת הפירות הוא בכדי שהביעור יהיה בארץ:

ר"ש מסכת שביעית פרק ו משנה ה

וכן פירות שביעית בעיני ביעור בארץ, וסתמא כרבי שמעון בן אלעזר, דתניא: פירות שביעית שיצאו מחוץ לארץ לארץ מתבערין במקום שהן דברי רבי, רבי שמעון בן אלעזר אומר מביאן בארץ ומבערן שנאמר 'בארצך תהיה כל תבואתה לאכול'.... ושמא לכתחילה אפילו לרבי שמעון בן אלעזר מודה דאין מוציאין אפילו קודם הביעור

הר"ש משנץ בביאורו על המשנה (בשונה מביאורו על הספרא) סבור שהטעם שאסור להוציא פירות שביעית לחוץ לארץ הוא מפני שיש לבערם בארץ (וכך מבארים גם הרא"ש, ברטנורא ותפארת ישראל). אם כך, איסור הוצאת הפירות לחוץ לארץ היא לפי שיטת רבי שמעון בן אלעזר בלבד. מעבר לחובת הביעור בארץ, רבי שמעון בן אלעזר מוסיף רובד נוסף, האוסר להוציא את הפירות מהארץ כלל, בכדי למנוע מצב בו עלולים לבער את הפירות בחוץ לארץ.

מדוע ישנה חובה לבער את הפירות בארץ בדווקא? יתכן והדברים מתאימים לשיטת הר"ש (והרמב"ן). לפי שיטה זו, בהגיע עת הביעור יש להשיב את המצב לקדמתו. בתחילה היו הפירות מופקרים ונגישים לכולם, וכך יש לעשות שוב בהגיע עת הביעור: להשיב את הפירות שיהיו נגישים לכל. כמובן שאין משמעות להפקרת הפירות בחוץ לארץ: הפירות לא הגיעו משם, הפקרתם שם אינה משיבה את המצב הקודם. לכן הביעור חייב להיעשות דווקא בארץ.

נחמד את הנקודה הזאת: שאלנו מדוע אסור להוציא את הפירות לחו"ל, וכן מהו היחס בין איסור הוצאת הפירות לבין מחלוקת התנאים על הביעור. הר"ש מבאר שהתמונה הפוכה: מכיוון שחובת הביעור מתקיימת בארץ ישראל בלבד, ממילא רק הסוברים כך סוברים שיש איסור להוציא את הפירות לחו"ל!

אגב, הרא"ש סובר מחד שהביעור הוא כילוי פיזי. ומאידך פוסק כי איסור הוצאת הפירות מבוסס על החובה לבערם בארץ. ברם, גם בקדשים מצאנו שיש לשרוף את הנותר במקום בקודש בדווקא. מסתבר שהרא"ש סובר באופן דומה כי יש לבער את פירות השביעית במקום הקודש.

פרקים ה-ו בהלכות שמיטה של הרמב"ם מוקדשים לשימוש וניצול הנכון של פירות שביעית. הביעור אינו מחכר עד פרק ז. הרמב"ם עוסק באיסור הוצאת הפירות לחוץ לארץ בפרק ה' הלכה י"ג. משמע שהרמב"ם אינו מקשר את איסור הוצאת הפירות לחוץ לארץ עם הנושא של הביעור, אלא עם הניצול הנכון של הפירות. בכל זאת ניתן להציע שתי אפשרויות בדבריו. יתכן וסובר כראב"ד, שחושש לניצול שאינו נכון בפירות. יתכן וסובר כר"ש סירלאו, שהוצאת הפירות לחוץ היא בבחינת קדשים בחוץ.

נסכם את השיטות שלמדנו עד כה:

- א. ראב"ד, ר"ש על הספרא – אסור להוציא את הפירות לחוץ שמא יתערבו עם פירות חוץ. הראב"ד מבין שבכדי למנוע את הוצאתם וערבובם אסרו את אכילת הפירות בחוץ (ברם ניתן להשיבם ארצה ולאכלם בארץ).
- ב. ר"ש סירלאו – אסור לאכול את הפירות שהוצאו לחוץ בדומה לאיסור אכילת קדשים בחוץ (בהתאם לשני הביאורים שהצגנו לעיל).
- ג. ר"ש בפירוש המשנה – אסור להוציא את הפירות לחוץ מפני שיש חובה לבערם בארץ.

כאמור, המשנה עוסקת בשאלה היכן יש לבער את פירות השביעית אחרי יצאו לחוץ. מהר"ש בפירוש המשנה עולה שרק רבי שמעון סובר שיש איסור להוציא את הפירות לחוץ, מכיוון שיש חובה לבערם בארץ. לפי שאר הפירושים נראה שאין קשר מהותי בין הדברים: אסור להוציא את הפירות לחוץ, במידה והפירות יצאו לחוץ, האם יש חובה להשיבם ארצה בשביל הביעור? הריב"ז מפרש את הר"ש בצורה שונה:

בית רידב"ז (על פאת השלחן) פרק ה' סעיף יח

תנא קמא מודה לרשב"א דלכתחילה אסור להוציאן מדאורייתא, דהא בעינן לקיים "ולבמהמתך ולחיה אשר בארצך תחיה כל תבואתה לאכול" גם כן לרשב"א על לכתחילה להוציא לחוץ לחלוטין, ועל כן הביעור שמה בחוץ, דזה אסור. אבל סבירא ליה דבדיעבד אינו מעכב

הריב"ז אומר כך: הביעור הוא הפקר, השבת 'מצב האפס', בו היבול נגיש לכולם. כמובן שאין שום משמעות להפקר הזה אם הוא אינו נעשה בארץ. רק שם ניתן להתייחס לזה כהשבת המצב הראשוני. לכן **מדאורייתא** אסור ליצור מצב בו הביעור יקרה בחוץ לארץ. על כך אין מחלוקת. המחלוקת היא מהו הדין אם הוציא את היבול לחוץ – האם ישנה חובה לטרוח ולהשיב את הפירות ארצה בכדי לקיים את הביעור שם? נחدد את ההבדל בין הביאור שביארנו בר"ש לבין ביאורו של הריב"ז: אנו ביארנו שיש מחלוקת אם חובה לבער בארץ, הגוררת מחלוקת אם יש איסור להוציא את הפירות לחוץ. לפי ביאור הריב"ז, לכלול עלמא אסור להוציא את יבול השביעית מהארץ, והטעם לכך הוא כדי שהביעור יהיה בארץ. המחלוקת היא רק מהו הדין בדיעבד.

ערוך השלחן דוחה את האפשרות שאיסור הוצאת הפירות מושתת על הביעור:

ערוך השלחן העתיד הלכות שמיטה סימן כד סעיף כה

פירות שביעית אין מוציאין אותן מארץ ישראל לחוץ לארץ, ואפילו לסוריא, מפני קדושתן, ודע שזהו משנה סוף פרק ו'. וכתבו המפרשים שהטעם משום שהביעור צריך להיות בארץ ישראל. אבל אם כן היה להמשנה לבאר שהאיסור הוא רק בזמן הביעור! וגם מהרמב"ם שם שכתב סתם 'פירות שביעית אין מוציאין מהארץ לחוץ לארץ' מבואר להדיא שעל כל השנה קאי! והטעם נ"ל שחששו שבחוץ לארץ לא ישמרו הדינים הנוהגים בפירות שביעית

לפי הראשונים האומרים שיש חשש שלא ינהגו קדושה בפירות, מובן מדוע ישנה גזירה כללית. אך לסוברים שהעניין הוא הביעור, לכאורה הגזירה צריכה להיות בתוקף רק לקראת זמן הביעור!

ניתן להציע את היישוב הבא לדברים:

מכיוון שמדובר בארץ אחרת, לא תהיה מודעות לכך שהגיעה עת הביעור. לכן הגזירה היא גזירה כללית, האוסרת להעביר את הפירות למקום בו לא יהיו מודעים לעת הביעור, וכאשר ישמעו ממנו, לא תהיה אפשרות לבער את הפירות בארץ.

על פניו דברי ערוך השלחן מוצדקים באופן רחב יותר. הקביעה שאיסור הוצאת הפירות מהארץ נובעת מעניין הביעור בלבד היא אמירה מפתיעה.

לכאורה יש בדבר זה חידוד לדברים שלמדנו לעיל. חובת הביעור היא הסמל העמוק ביותר לכך שהאכילה בשביעית היא משלחן גבוה. אם הביעור חייב לקרות בארץ, המשמעות היא שגם אם קטפנו ולקחנו לעצמנו, ניצלנו והשתמשנו בפירות כדין, בסופו של דבר ברגע שהפירות אזלו מן העצים אנו חייבים להזדכות, להשיב את הפירות למצבם הקודם (או להשמיד אותם, כפי שלמדנו לעיל).

ברם, בהמשך לדבריו הקודמים, הרידב"ז מסכים עם ערוך השלחן שאיסור התורה להוציא את היבול לחו"ל הוא רק סמוך לביעור:

בית רידב"ז (על פאת השלחן) פרק ה סעיף יח

אין מוציאים אפילו קודם הביעור שמא יישאר בזמן הביעור. וקרוב לזמן הביעור הוא מדאורייתא, וקודם הוא דרבנן לפי השיטות שאיסור הוצאת הפירות לחו"ל הוא מפני הביעור, איסור התורה הוא רק בסמוך לביעור. קודם לכן איסור הוצאת הפירות הוא מדרבנן בלבד.

הוצאת פירות שביעית לצורך מסחר לכתחילה?

מסופר על אמוראים שהוציאו יבול שביעית עמם מהארץ:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף נב עמוד ב

רב ספרא נפק מארץ ישראל לחוצה לארץ, הוה בהדיה גרבא דחמרא דשביעית. לוו בהדיה רב הונא בריה דרב איקא ורב כהנא. אמר להו: איכא דשמיע ליה מיניה דרבי אבהו הלכה כרבי שמעון בן אלעזר או לא? - אמר ליה רב כהנא; הכי אמר רבי אבהו: הלכה כרבי שמעון בן אלעזר

רב ספרא הוציא חביות שמן מן הארץ, והתלבט עם האמוראים האחרים אם מוטל עליו להשיבם ארצה ולבערם שם. בעלי התוספות מתלבטים אם פירות אלו יצאו מהארץ בשוגג או במזיד:

תוספות מסכת פסחים דף נב עמוד ב

רב ספרא אפיק גרבא דחמרא מא"י לח"ל - הקשה ריב"א דתנן בפ"ו דשביעית 'אין מוציאים שמן שריפה ופירות שביעית מן הארץ לחוץ לארץ! ותירץ דהתם מיירי לאכילה ורב ספרא אפיק לסחורה, דיש סחורה שמותרת, אי נמי בשוגג הוציאו

לפי ההסבר השני הדברים פשוטים: רב ספרא הוציא את השמן בשוגג, ועתה מתלבט אם מוטל עליו להשיב את הפירות ארצה. אך התירוץ הראשון דורש ביאור: מדוע שיהיה מותר להוציא את הפירות דווקא לצורך סחורה?

לאור קושיה זו החזון איש הופך את הגרסה:

חזון איש שביעית סימן יג אות ד

ותירץ דהתם מיירי לסחורה, ורב ספרא אפיק לאכילה, כן נראה דצריך לגרוס, דאין סברא שיהא מותר להוציא לסחורה ויהיו הלוקחים מותרין לאכלן, והוא עצמו אסור לו להוציא לצורך מזונו בדרך

נראה לבאר את הדברים כך: עקרונית יש לאכול את יבול השביעית בארץ, מפני שבארץ אוכלים משלחנו של מקום. אך לפעמים בני המשפחה יוצאים לטיול, וסביר לקחת כמות מסוימת של אוכל מהבית בשביל עצמם. כמות שכזו עבור הצורך הזה מותר להוציא מהארץ לחו"ל. אך כמויות משמעותיות יותר, לצרכים אחרים, אסור.

הרידב"ז מבאר את דברי בעלי התוספות אחרת, בהתאם לשיטתו:

בית רידב"ז (על פאת השלחן) פרק ה סעיף יח

אין מוציאים מארץ ישראל לחו"ל מדאורייתא, משום דמצוות ביעור צריך להיות בארץ ישראל דווקא, מגזירת הכתוב, ואסור להוציא לחלוטין מארץ ישראל משום שיהא הביעור בחו"ל, ואפילו הרבה קודם זמן הביעור אסור על כל פנים מדרבנן, משום שמא יצטרך לבערם בזמן הביעור בחו"ל, מה שאין כן לסחורה מותר מן התורה, משום דלסחורה הוא דבר מועט... ומזה העלו תוספות דלסחורה מותר

מכיוון שכל איסור הוצאת פירות השביעית מן הארץ היא שמא יאלץ לבערם בחו"ל, אין חשש שכזה אם מוציא כמות שמותר לסחור בה.

בעיית הייצוא

”ייצוא פירות שביעית לחו”ל” הרב יעקב אריאל תחומין חלק ז עמוד 34

ישנם ענפים רבים בחקלאות הישראלית המבוססים בעיקרם על ייצוא לחו”ל. ייצוא זה עומד בתחרות קשה ביותר עם ארצות אחרות בעלות כח עבודה זול וקרבה לשוקי אירופה. הפסקת הייצוא לשנה אחת עלולה למוטט את הסיכוי לייצא בשנים שלאחר מכן, ובכך לכרות את הענף החקלאי המבוסס על הייצוא. האם יש פתרון הלכתי לבעיית הייצוא בשנת השמיטה?

הרב יעקב אריאל מאריך במאמרו למצוא פתרונות. אנו בעיקר נסכם דיונים מתוך דברי הפוסקים שעסקו בכך.

א. לפי תנאים וראשונים מותר להוציא את הפירות לחו”ל לצורך סחורה

בראש ובראשונה צריכים להזכיר שאיסור הוצאת הפירות לחו”ל לצורך סחורה אינו מוסכם:

לפי חלק מהראשונים, הסבר דברי רבי במשנה הוא שמותר להוציא את הפירות לחו”ל. הראי”ה קוק (שבת הארץ קונטרס אחרון אות כג) מציע לפסוק כמותו. אמנם רוב מוחלט של הפוסקים חולקים על כך, אך לצורך הצירוף זו ודאי שיטה משמעותית.

גם לפי בעלי התוספות אין איסור להוציא את הפירות לחו”ל לצורך סחורה (כמובן שראשונים אחרים חולקים על כך, וכאמור החזון איש מבאר את דברי בעלי התוספות להיפך. אך זהו עוגן ראשון לצירוף להיתר).

ב. איסור הייצוא יחול רק סביב הביעור, בפירות שישרדו עד הביעור, ופירות החייבים בביעור

פאת השלחן (שביעית ה סעיף יח) פוסק שאחרי הביעור מותר להוציא את הפירות לחו”ל. מדוע? לכאורה פסיקה זו מבוססת על שלושה דברים:

1. כפי שלמדנו בחלק הראשון של היחידה, לפי חלק מהשיטות אחרי הביעור הפירות אינם קדושים.
2. הרידב”ז (שם) מציע שאיסור הוצאת הפירות לחו”ל נועדה לשמר את זכות יושבי הארץ על הפירות. לפי השיטות הסוברות שהביעור הוא השמדה, אחרי הביעור אין פגיעה בזכות יושבי הארץ בפירות (הרב אריאל, עמוד 37, מסרב לקבל את דבריו).

3. גם לפי השיטות הסוברות שהפירות קדושים אחר הביעור, לפי השיטות שאיסור ההוצאה לחו”ל נועד לוודא שהביעור נעשה בארץ ישראל, אחרי הביעור אין איסור להוציא את הפירות לחו”ל.

כמובן שזה מועיל רק לפירות וירקות שניתן להשתמש בהם אחר הביעור. הרב אריאל (עמוד 40) מציע שלפי שיטה זו גם אין איסור להוציא פירות וירקות שאין חשש שישרדו עד הביעור.

אם ניקח את שני הצדדים – מותר לייצא את מה שלא יחזיק מעמד עד הביעור, ומותר לייצא אחר הביעור. איסור הייצוא מוגבל לזמן לפני הביעור, לפירות שיחזיקו מעמד עד הביעור.

מהצד השני, הרידב”ז אומר שיש פירות שאין איסור לייצא בכלל. אתרוגים יכולים להישאר על העץ במשך כל השנה כולה. אם כך, אין להם מועד ביעור, ואם כן לפי השיטות הללו גם אין איסור לייצא אותם לחו”ל.

ג. גידול שנעשה לצורך ייצוא, ועודפים שבלאו הכי לא ינוצלו בארץ

סמך נוסף מביא הגר”ח ברלין (תשובתו מובאת בתוך תשובת הרידב”ז שם) הפוסק שאין איסור לייצא בשביעית פירות שגדלו על עצים שנטעו מראש על מנת לייצא את תוצרתם. הרידב”ז דוחה את דבריו ואומר שדבריו לא ייתכנו.

הרב אריאל (עמוד 41-42) מצדיק את דבריו ואף מרחיב אותם. הוא מציע שלפי חלק מהפוסקים איסור הוצאת הפירות לחו”ל מבוסס על נישול זכות אנשי ארץ ישראל בפירות. ממילא, עצים שנטעו מראש לצורך ייצוא מעולם לא יועדו לאכילת אנשי ארץ ישראל, ואם כן אין איסור להוציא את יבולם. הוא עצמו מודע לכך שיש מקום רב לדחות את הטענה הזו, שהרי גם אם נטעו את העץ לצורך ייצוא, לכאורה באה התורה והפקירה אותם עבור יושבי ארץ ישראל! אך הוא מוציא נפקא מינה אחרת: לפי שיטה זו, אין איסור להוציא עודפי פירות שביעית, שבלאו הכי ישראלים לא יוכלו לאכול אותם.

(יש מקום לטעון כנגד כך, שהייצוא מביא את הפירות לנכרים שלא ינהגו בפירות בקדושה! הרב אריאל דוחה את הטענה הזאת, שהרי גם בארץ ישראל אחז גדול של הפירות מגיע לנכרים).

אך זה יעלה את השאלה: על מי נטיל את ההכרעה מהו "עודפי פירות שביעית"? הרב אריאל מציע שכשם שאוצר בית הדין מאפשר לבית הדין לשלוט בחלוקה נכונה של פירות השביעית, לטובת כל בית ישראל, כך בית הדין יוכל להגדיר כמה סחורה עדיף ליושבי הארץ לייצא. יש כאן נקודה חשובה: לפי השיטה הנוכחית, מטרת השארת הפירות בארץ היא הגנה על זכות יושבי הארץ על הפירות. כשם שבית הדין יכול להכריע שישנה עדיפות מבחינת כל העם לשלם לפועלים לקטוף את יבול השביעית ולהביא אותו לעיר, כך בית הדין יכול להכריע שהדבר הטוב ביותר לעשות עבור המדינה הוא לייצא את הפירות הללו.

הגרש"ז (מעדני ארץ שביעית סימן י אות ה) מציע הצעה פשוטה יותר בדברי הרב ברלין. הוא מביא מספר דוגמאות לכך שקדושת השביעית מושפעת מהייעוד שהנוטע מייעד לפירות. אך דעתו אינה נוחה מעצם הייעוד של החקלאי את הפירות לייצוא, ולכן מסקנתו היא שניתן לסמוך על כך רק אם הפירות בבעלות של נכרי. טרם נכנסנו לדיון על היתר מכירה. חשוב להסביר שדברי הגרש"ז אינם מתבססים על היתר המכירה הרגיל! היתר המכירה עוסק במכירת הקרקע בכדי להפקיע את קדושתה (ואז אין איסור לעבד את הקרקע הזו בשביעית) וקדושת הצומח עליה. הגרש"ז מדבר על מכירת הפירות לנכרי. אם הפירות הם של הנכרי, מי יגביל את השימוש שלו? אין לנו יכולת למנוע מכך שהנכרי יוציא את הפירות לחו"ל, להשתמש בהם באופן האסור לנו, או לשמור אותם אחרי הביעור.

לכן למעשה הרב אריאל (עמוד 45) מציע למכור את הפירות לנכרים בעודם בוסר, וכך הם בבעלות של נכרי עוד לפני שקדושתם חלה עליהם (ע"ש מספר בעיות בהלכות חושן משפט שהוא עוסק בהם, כיצד מבצעים מכירה על פירות שטרם קיימים, או שרק התחילו להנץ).

שו"ת במראה הבזק חלק ו סימן צט

שאלה: אני משרת כרב בטורונטו. לפני סיום ביקורי בארץ עברתי דרך חנות ה"דייטי פרי"ז" שנמל התעופה בן גוריון וקניתי שם כמה בקבוקים של יין "גמלא". כשהגעתי הביתה שמתי לב שהם מתוצרת שנת השביעית, ושווקו על ידי אוצר בית-דין. תהיתי מה דינם לעניין ביעור בערב פסח של השמינית, שהיה כבר שנתיים קודם. האם היין קדוש בקדושת שביעית? האם הוא נאסר כיוון שעבר זמן הביעור? כיצד עלי לנהוג ביין זה?

תשובה:

- א. פירות הקדושים בקדושת שביעית אסור להוציאם לחו"ל¹, וצריך לבערם לפני פסח של השנה השמינית². מובן שדין זה חל גם על מיצים ויין.
- ב. יינות רמת הגולן משווקים בהכשר הרב אברהם אויערבך אב"ד ורב העיר טבריה. בבירור שעשינו עמו התברר כי בשנת השמיטה האחרונה (תשס"א) כל היינות הופקו מענבים שהטיפול בהם נעשה בידי אוצר בית-דין (לא מענבים של נוכרים ולא על פי היתר המכירה).
- ג. כיוון שמדובר בכמות גדולה, סיכמו שליחי הרב אויערבך עם החנויות שהן פועלות כשליחים של בית-הדין, לכן אם היינות היו עדיין בחנויות בזמן הביעור לא נתחייב היין בביעור. לאחר זמן הביעור התיר הרב אויערבך את הייצוא לחו"ל, כיוון שלשיטת הר"ש משאנץ האיסור לייצא נובע מהחובה לבער בארץ, וממילא מה שאינו חייב בביעור מותר לייצאו.
- ד. יין זה, הקדוש בקדושת שביעית, יש להקפיד בו שלא ייפסד שלא לצורך, לכן:
 1. אסור להפסידו, כגון לשפכו או למלא מעל לגדותיה את כוס הקידוש³.
 2. אסור להשתמש בו לשימוש פחות חשוב משימושו הרגיל, כגון להוסיפו לתבשיל⁴.

1 משנה (שביעית פ"ו מ"ה): "אין מוציאין שמן שרפה ופירות שביעית מהארץ לחו"ל. א"ר שמעון, שמעתי שמוציאין לסוריא ואין מוציאין לחוץ לארץ".
 2 לפי מנהגנו, הביעור הינו הפקר בפני שלושה. לאחר ההפקר יכול המפקיר לזכות בפירות – רמב"ן (ויקרא כה, ז).
 3 לפי זה אין לנהוג בו מנהג שפיתת היין בהבדלה ובדצ"ך עד"ש באח"ב, כפסק הרא"ה קוק (קונטרס אחרון ל"שבת הארץ") שהחמיר בזה. אולם בספר "אור לציון" (הלכות שביעית) כתב שגם זה נכלל ב"עושה בהם כדרך שהוא עושה בשל".
 4 בישול יין: במשנה (תרומות פ"א משנה א) מצינו: "אין מבשלים יין של תרומה מפני שהוא ממעיטו. רבי יהודה מתיר מפני שהוא משיחו".

הרמב"ם (תרומות פרק יא הל' ד) פסק שאסור לבשל יין תרומה. אמנם הלכה זו אינה מופיעה בהלכות שביעית, אולם בפשטות אין סיבה לחלק, וניתן ללמוד מהלכות תרומות להלכות שביעית. כלשון הרמב"ם: (שמיטה ויובל פרק ה הל' ג): "ולא ישנה פירות מבריתן, כדרך שאינו משנה בתרומה ומע"ש".
 בניגוד לכך כתבו התוספות (פסחים קט ע"ב ד"ה "ארבעה כוסות") "ארבעה כוסות – ירושלמי תמן תנינן אין מבשלים יין של תרומה מפני שהוא ממעיטו, ר' יהודה מתיר מפני שמשביחו. א"ר יוחנן, מיחלפא שיטתיה דרבי יהודה פי' דקתני תורמין יין שאינו מבושל על המבושל אבל לא מן המבושל על שאינו מבושל, ולכן מחליף ותני אין מבשלין יין של תרומה מפני שממעיטו דברי רבי יהודה, וחכמים מתירין מפני שמשביחו. ורבי אלעזר פליג עליה התם ולא מחליף, והלכה כרבי יוחנן וכרבנן, ואם כן יוצאין ארבע כוסות במבושל ומקדשין עליו ומברכין עליו בפה"ג".
 ואם כן לדעתם מותר לבשל יין תרומה ושביעית. ובספר "פאת השלחן" (פרק ה הל' ו) הביא את שתי הדעות, ולא הכריע בזה. הרידב"ז הכריע שמוותר, ולדעתו גם הרמב"ם מודה, ולא נחלקו הרמב"ם והתוספות אלא בתרומה, בסברת ת"ק במשנה "מפני שהוא ממעיטו". מה הכוונה ב"ממעטו"? נחלקו בירושלמי אם הכוונה שאיכותו פוחתת או שהכמות פוחתת כיוון שחלק מתאדה: לטענת הרידב"ז, כיוון שלהלכה מקדשים על יין מבושל מוכח שהיין אינו נגמם בעקבות הבישול, ש"ממעטו" ובו בזמן משביחו. לכן בהלכות תרומה, שם ישנה מצווה בכל כזית של אכילת תרומה, יש להחמיר – שכיוון שממעטו יקיימו בו פחות מצווה; אולם בשביעית, שאין מצווה באכילה (בוודאי לדעת הרמב"ם) לא אכפת לנו במה שממעטו כיוון שמשביחו. למעשה נוהגים שלא לבשל יין שביעית. הערת הרב הראשי לרמת גן הגר"י אריאל: נלע"ד שהמבשל יין של שביעית ע"מ שלא ייפסל במגעו של נוכרי או מחלל שבת, מצילו מהפסד. אדרבה, אולי ראוי לעשות זאת ביין של שביעית.

מאיך גיסא, הכלל הגדול הוא "עושה בהם כדרך שהוא עושה בשל"י⁵.
 ה. נציין כי יש עניין מיוחד באכילת פירות הקדושים בקדושת שביעית⁶, ועוד יותר פירות המשווקים על ידי אוצר בית-דין, שבכך מחזקים את ידי החקלאים מיישבי ארץ ישראל המקפידים על שמירת הלכות התלויות בארץ, והם "גיבורי כח עושי דברו" האמיתיים⁷.

לסיכום:

המקור לחובת הביעור

בספרא דורשים מהפסוק "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך" שאם יכול השביעית אינו נגיש לחיות, יש למנוע את אכילתו גם מן הבהמות. משמע שבאותו שלב אסור לשמור מפירות השביעית, מכיוון שיש בכך פגיעה בתודעת השותפות של יכול השנה השביעית. דרשה זו מתמקדת בעיקרון שוויון הגישה לפירות של כולם.

מדרש נוסף בספרא נלמד מהפסוק "מן השדה" – אכילת הפירות השביעית צריכה להיות מן השדה. על עוד ישנו יכול בשדה, האכילה בבית נחשבת כנספחת, כמעין 'לוויין', של אכילה מן השדה. אבל אם אין יכול בשדה, הבית מנותק מהשדה. האדם כבר אינו האורח של הקב"ה, הסעודה נגמרה. לכן יש לכלות את היכול מביתו. דרשה זו מתמקדת במודעות של האכילה משלחנו של הקב"ה.

מהו הביעור?

במשנה נאמר שבהגיע עת הביעור יש לחלק מזון שלוש סעודות לכל אחד. חלקו התנאים אם לאחר מכן מותר לעניים לאכול, או לכולם.

הרמב"ם הופך את הגרסה, וגורס שלפי רבי יוסי אסור לכולם לאכול את פירות השביעית אחר הביעור. לאור זאת הוא פוסק הלכה שבעת הביעור מותר לקחת פירות לשימוש מיידי (באותו היום, שלוש סעודות), ולאחר מכן יש להשמיד את הפירות. כך משמע גם מלשון רש"י והמאירי, המדברים על הפקרת הפירות למדרס החיות והבהמות.

בתוספתא נאמר שבזמן הביעור היו מוציאים את הפירות החוצה ומזמינים את כל מי שרוצה לקחת מהם. לאחר מכן משיבם לביתו עד שיכלו.

לאור דברי התוספתא בעלי התוספות דוחים את שיטת רש"י, ואומרים שהביעור הוא הפקר לכל, ולא השמדה של הפירות.

אם כך, מהו הביעור? מבאר ר"י: יש להביא את הפירות למקום שיהיו נגישים לאנשים ולחיות כאחד. זהו הביעור.

משמע מדבריו שמתמקד בדרשה הראשונה: עיקר הביעור הוא השבת מצב האפס, שהפירות נגישים לכל.

לכאורה הרמב"ם מתמקד בדרשא השנייה – אם איננו אוכלים משלחן גבוה, אין הצדקה להשאיר את הפירות ברשותנו ובשימושנו. הרמב"ן פוסק כבעלי התוספות.

הראב"ד מסביר הסבר שלישי המשלב בין הדברים: בשלב הראשון, כאשר היכול המקומי נגמר, יש חובה להשיב את האפוס ולאפשר לכולם לקחת מהפירות. כאשר היכול נגמר בכל חבל הארץ יש חובה להשמיד את הנותר ממנה.

⁵ כך למשל, בשיירי הכוס שרגלים בדרך-כלל לזרקם, כיוון שהוא מאוסים לשתייה, אין צורך גם בשביעית לשמור את שיירי היין, אולם אם נשארה כמות גדולה, שדרכו של אותו אדם לשמור אותה – אסור להפסיד יין זה. מותר לתת לילדים פירות שביעית כדרך שהוא עושה בשלו, למרות שדרכם של ילדים להפסיד חלק מן האוכל הניתן להם.

אין ליצור מצב שבו הקפדה על דיני שביעית וקדושת פירותיה תביא להימנעות מאכילת פירות שביעית. יש לציין כי פירות שביעית מיועדים לאכילת ישראל, לכן אין להאכיל פירות שביעית לגוי – הרמב"ם (שמיטה ויובל פרק ה הל' יג), וז"ל: "אין מאכילין אותן לא לעכו"ם ולא לשכיר".

⁶ בהשגות הרמב"ן (ספר המצוות לרמב"ם שכתח העשין עשה ג) כתב: "מצוה שלישית שאמרה תורה בפירות שביעית (ר"פ בהר) 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה' ודרשו 'לאכלה ולא לסחורה'. וזה דבר תורה הוא". מפשט לשונו נראה שישנה מצוות עשה באכילה. לדעת הרמב"ם, שלא מנה כמצווה את אכילת הפירות, ודאי שאין מצווה, אולם גם בדעת הרמב"ן כתב ה"חזון איש" שאין זו מצווה, אלא רק איסור עשה בהפסד הפירות.

⁷ תנחומא (ויקרא סי' א): "גיבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו, שהקדימו עשיה לשמיעה. רבי יצחק נפחא אומר: אלו שומרי שביעית. ולמה נקרא שמם גיבורי כח? רואה ששדהו מופקרת ואילנותיו מופקרים והסייגים מפורצים ורואה פירותיו נאכלים, וכובש את יצרו ואינו מדבר".

ראיה לשיטת רש"י מובאת מהגמרא במסכת נדרים, בה משמע שפירות שביעית נחשבים דבר שיש לו מתירים (יש דרך מותרת לאכול אותם, ולכן לא מתירים תערובתם על סמך הלכות ביטול) ואילו פירות שביעית אחר הביעור הם דבר שאין לו מתירים, כלומר, יש איסור אכילה המוטל עליהם באופן מוחלט.

הרמב"ן מציע שישנו איסור לאכול את פירות השביעית אחר הביעור אם לא הפקיר אותם. הרמב"ן מזהה בכך סגנון של קנס. לאור זאת, הוא מציע שמדובר בגזירה מדרבנן. בהמשך לכך, הוא מציע שמא חובת הביעור כולה היא מדרבנן בלבד.

אם מדובר בסוג של קנס, הגרש"ז אומר שאם שגג ולא הפקיר הפירות אינם נאסרים. הר"ש מציע פירוש שונה לגמרא: פירות שביעית בטלים בדיני ביטול הרגילים, מכיוון שאין דרך להתיר את המגבלות המוטלות עליהם. אבל בהגיע הביעור ניתן להתיר אותם – יפקיר, ויחזור ויקנה! לכן דיני ביטול אינם חלים עליהם. יוצא ששיטת הר"ש היא כך: בהגיע עת הביעור, הפירות נאסרים באכילה. אך ברגע שיפקיר אותם, קדושת שביעית סרה מהם.

קדושת פירות השביעית אחרי הביעור

כאמור, לפי ר"ש קדושת השביעית סרה מהפירות בהפקרת בביעור. הרא"ה קוק, הרב קנייבסקי ועוד אומרים שלפי הרמב"ן קדושת השביעית נותרת על הפירות.

המהרי"ל דיסקין אומר כך:

הרמב"ם אומר שניתן לפגוע בפירות מכיוון שמצוות "לאכלה" כבר איננה חלה עליהן. המשמעות היא שהפירות כבר אינם קדושים בקדושת שביעית.

לדברי המהרי"ל דיסקין ניתן לזהות שלוש שיטות:

לפי הרמב"ם: בזמן הביעור חלה חובה להרוס את הפירות, קדושת הפירות פוקעת.

לפי הרמב"ן: בזמן הביעור חלה חובה להפקיר את הפירות, ואלו נותרים בקדושתם.

לפי הר"ש: בזמן הביעור חלה חובה להפקיר את הפירות, וקדושתם פוקעת.

עולה שיש הבדל בין מהות חובת ההפקר של הרמב"ן ושל הר"ש.

לפי הרמב"ן, ההפקר מפעיל את השביעית על הפירות פעם שנייה. בשנה הקודמת הייתה הזדמנות לזכות בפירות מן ההפקר, ועתה מוטל על הזוכים לחזק את ההפקר. הפירות נותרים פירות שביעית.

לפי הר"ש הביעור הוא בעצם טקס סיום השמיטה. כולנו אכלנו מהשלחן של הקב"ה, עכשיו הבופה נגמר. כל מי שלקח לעצמו מחזיר, ובאותו רגע השביעית נגמרה. מעתה אין מניעה לזכות בפירות ולעשות בהם כרצונו.

להבנת המהרי"ל דיסקין, הרמב"ם דומה במהות לר"ש. הבופה נגמר. קדושת השביעית סרה, אך כל מי שלקח לעצמו נדרש לזרוק את השאריות לאשפה, שלא יהיו בעולם יותר.

הרב קוק חולק על המהרי"ל דיסקין בהבנת הרמב"ם. הוא אומר שיש מתח בין שני עקרונות: קדושת הפירות, וחובת הביעור. למעשה חובת הביעור גוברת בזמן הביעור.

הרב בלומנצווייג מסביר שהכל חלק מאותה המערכת. נוסף צעד נוסף לדבריו: התורה אוסרת לקצור את פירות השביעית. היתר הקציר והאיסוף הוא רק במסגרת היתר האכילה. לאכילה עצמה יש גדרים: מותר לאכול באופנים מסוימים, ולא אחרים. הביעור הוא חלק מאותה המערכת: מותר לאכול עד לזמן מסוים, ובהגיע הזמן הזה יש לבער את מה שנותר. כשם שאסור לקצור להנאות השונות מההנאות המוגדרות, כך אסור לאכול אחרי זמן מסוים. קדושת השביעית לא סרה מהפירות; אדרבה, היא זו שמטילה את הדינים הללו על הפירות.

אם נחבר את הדברים לסברות שלמדנו בתחילת השיעור, ניתן לבאר כך: בשמיטה הקב"ה מזמין אותנו לאכול על שלחן גבוה. שמירת השאריות מעבר לזמן הסעודה פוגעת בהבנה הברורה שעד כה סעדנו על שלחנו. לכן החובה להשליך את הפירות בכלות הזמן היא חלק בלתי נפרד מקדושת הפירות.

למעשה הגרש"ז מקל מאוד בשימושים המותרים בפירות אחרי הביעור. הוא פוסק שמותר להאכיל את בהמותיו את הפירות הראויים למאכל אדם!

להלכה

פוסקים רבים מתירים לסמוך על הרמב"ן והר"ש בשעת הדחק. המהרי"ל דיסקין תמה על הכיוון של החומרה. ההנחה שעדיף להחמיר כמו הרמב"ם. אבל הרמב"ם מתיר להשמיד פירות שביעית. מי אמר שזו חומרה? אולי החומרה היא להחמיר בקדושת השביעית ולאכול את הפירות! בתוספת יום הכיפורים, בחזון איש, הרב קנייבסקי הגרש"ז והרב טיקוצינסקי פוסקים כרמב"ן לכתחילה.

האם חובת הביעור היא מן התורה?

כאמור, הרמב"ן מציע באחת האפשרויות שחובת הביעור היא מדרבנן. רש"י והמאירי (יומא פג.) אומרים שאכילת פירות שביעית אחר הביעור אסורה באיסור עשה מן התורה. באיזה עשה מדובר? מהסמ"ג משמע שמדובר במצוות "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה" – בתנאים המתאימים והנכונים לכך. הר"ש סירליאו אומר שהמצווה היא "מן השדה תאכלו את תבואתה" (ויש מקום לדון אם סובר שאכילת פירות שביעית היא מצוות עשה). בספר תוספת יום הכיפורים מבאר שהאוכל את הפירות אחר הביעור עובר על "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול".

שיטת הרמב"ם

מצד אחד, במניין המצוות ובפתיחת הלכות שביעית הרמב"ם אינו מזכיר את חובת הביעור. בשל השמטה זו, הפני יהושע מסיק שהרמב"ם סובר שחובת הביעור היא מדרבנן. מצד שני, בהלכות הוא מסמיך את חובת הביעור על הפסוק "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול. המנחת חינוך מסיק מכך שהרמב"ם סובר שחובת הביעור היא מן התורה. הגרש"ז מציע שהחובה לבער היא מן התורה, אך היא איננה מצווה. במידה ויש פירות, אסור להחזיק אותם אחר שכלו מן השדה. אך אין מצווה במעשה הביעור.

היחס בין אופן הביעור והשאלה אם חובת הביעור היא מן התורה

המנחת יצחק אומר שהרמב"ם סובר שחובת הביעור היא מן התורה, שהרי הרמב"ם מחייב להשמיד את הפירות, ואין לחז"ל סמכות לחייב פגיעה בפירות אם הם קדושים בקדושת שביעית. הרמב"ן סובר שחובת הביעור היא הפקרת הפירות, לכן אין מניעה שחובה שכזו תהיה חובה מדרבנן בלבד (כמובן שגם אין מניעה עקרונית שלפי הרמב"ן חובת הביעור תהיה מן התורה. הטענה היא רק שלא יתכן שחובת הביעור תהיה מדרבנן, והיא נעשית על ידי פגיעה בפירות. כל כיוון אחר הוא אפשרי). ברם, הוא חוזר בו. החזון איש פוסק כרמב"ן, ואומר שמי שלא הפקיר את הפירות נדרש להשמיד אותם. וכאן יש לשאול: אם חובת הביעור היא מדרבנן, כיצד משמידים פירות הקדושים מן התורה? על כך הוא עונה: מכיוון שחז"ל אסרו את הפירות באכילה, ממילא לא מתקיים בהם "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה". כל פרי שלא מתקיימת בו "לאכלה", גם לא נאסרת עליו "לאכלה ולא לסחורה". בחלק הקודם דנו בשאלה כיצד מותר לפגוע בפירות הקדושים בקדושת שביעית אחר הביעור. אך שם הדיון מניח שחובת הביעור היא מן התורה. החידוש בדברי המנחת יצחק הוא שגם אם הפירות קדושים מדרבנן בלבד, עדיין ניתן להצדיק את חובת הפגיעה בהם.

הוצאת פירות שביעית לחוץ לארץ

בספרא נאמר שאסור לאכול את יבול השביעית בחוץ לארץ. רבי שמעון אומר שמוציאים לסוריא ולא לחוץ לארץ. הערנו שלכאורה יש כאן שתי אמירות שונות – התנא הראשון מדבר על אכילת פירות שביעית, רבי שמעון מדבר על ההוצאה לחו"ל.

במשנה (שביעית פרק ו' משנה ה') נאמר שאסור להוציא את יבול השביעית לחוץ לארץ בתוספת דנים בשאלה היכן יש לבער פירות שביעית הנמצאים בחו"ל. רבי אומר שאפשר לבערם בחו"ל, רבי שמעון בן אלעזר אומר שיש להשיבם ארצה ולבערם בארץ.

למדנו שלושה ביאורים לנושא:

א. **למנוע ערבוב עם יבול חו"ל:** בפירוש הר"ש משאנץ על הספרא מבאר שאיסור הוצאת היבול לחו"ל נועד למנוע ערבוב בין הפירות הקדושים ויבול חו"ל.

הראב"ד מבאר שמסיבה זו אסרו את אכילת יבול השביעית בחו"ל. אם אסור לאכול את יבול השביעית בחו"ל, אנשים לא יוציאו ויערבבו את היבול. ברם, במידה והפירות יצאו לחו"ל, ניתן להשיבם ארצה ולאכלם בארץ.

ב. **פירות השביעית מתאימים לארץ, ולא לחו"ל:** הר"ש סירלאו אומר שכשם שצריכים לאכול את בשר הקדשים במקום מסוים, הוא הדין ליבול השמיטה הקדוש. ניתן לבאר בשני דרכים:

1. קדושת פירות השביעית איננה מתאימה לאכילה מחוץ לקדושת ארץ ישראל.
2. בשביעית אנו אוכלים על שלחנו של מקום. לפיכך עלינו לאכול בתחום שלו, בארץ ישראל.
- ג. הביעור צריך לקרות בארץ, לפיכך אסור להוציא את הפירות לחו"ל: כך מסביר הר"ש בפירוש המשניות, וכן הרא"ש והברטנורא. הרידב"ז מבאר שמוסכם שמדאורייתא אסור להוציא את הפירות לחו"ל, כדי שהביעור יהיה בארץ. המחלוקת היא אם בדיעבד, אחרי שהוציאו את הפירות, ישנה חובה להשיבם ארצה בכדי לבערם במקומם. ערוך השלחן מקשה על שיטה זו: לפי שיטה זו מדוע אסור להוציא את הפירות זמן רב לפני הביעור? על כך עונה הרידב"ז – אכן, מדאורייתא האיסור הוא רק סמוך לביעור. קודם לכן האיסור הוא מדרבנן בלבד.

הוצאת פירות שביעית לצורך מסחר לכתחילה?

במסכת פסחים (דף נב ע"ב) מסופר שרב ספרא הוציא פירות שביעית מארץ ישראל. הוא שאל את תלמידיו אם הם יודעים אם מותר לו לבער את הפירות בחוץ לארץ.

בעלי התוספות שואלים כיצד הוציא רב ספרא את פירות השביעית מהארץ? הם מתרצים שני תירוצים:

א. אסור להוציא לאכילה, מותר להוציא לסחורה.

ב. הוא הוציא את הפירות בשוגג.

החזון איש הופך את הגרסה, ובאר שמותר להוציא כדי מזונו מהארץ, אך לא לצורך סחורה. הרידב"ז נשאר עם גרסתו בתוספות, ומבאר כך: איסור הוצאת הפירות מן הארץ נועד למנוע את ביעור הפירות בחו"ל. אם מוציא כמות שמותר לסחור בה, סביר שיכלה את הפירות טרם הגיע עת הביעור.

בעיית הייצוא

עמדנו על העקרונות המרכזיים עליהם מתבססים הפוסקים להתיר את ייצוא יבול השביעית:

א. **האם אסור להוציא את הפירות לצורך מסחר?** להבנת חלק מן הראשונים, רבי אינו אוסר את הוצאת הפירות לחו"ל.

לפי רוב האחרונים, לפי בעלי התוספות אין איסור להוציא את יבול השמיטה לחו"ל לצורך סחורה.

ב. **איסור הייצוא הוא רק סביב הביעור:** פאת השלחן מתיר להוציא את היבול אחרי הביעור. לפי הרידב"ז אין איסור להוציא את היבול מהארץ זמן רב לפני הביעור. ולפי שיטות אלו אין איסור לייצא פירות שאין להם ביעור.

ג. **האם האיסור חל על יבול שגדלו לצורך ייצוא, וכן על עודפי ייצור:** הגר"ח ברלין מתיר להוציא יבול שמראש יוצר למטרות ייצוא. הרב אריאל ממשיך באותה תודעה ודן לגבי עודפי ייצור, יבול שסביר שלא ינוצל בארץ.

**ביחידה זו למדנו את שורשי דין ביעור פירות השביעית.
ביחידה הבאה נעסוק בפרטי הדין.**